

ROCZNIK TOMISTYCZNY

7 (2018)

ROCZNIK TOMISTYCZNY
7 (2018)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY
7 (2018)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2018

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów

POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93,

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Raymond Leo Cardinal Burke The Crisis regarding Marriage in the Present Day.....	13

Wokół myśli Étienne'a Gilsona w rocznicę śmierci

Mieczysław Gogacz Gilson i filozofia.....	39
Richard Fafara Philosophy and Civilization	53
Peter Redpath An American Perspective on the Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas: Midwife to Birth of a New and Improved Global Civilization of Freedom!.....	61
Curtis L. Hancock The Elusiveness of Happiness in the Modern World.....	71
Nicolas Moscicki Gilson - voudrait-il deconstruire la metaphysique?.....	79
Michał Zembrzuski In Defense of Realism. The Metaphysical Thought of Mieczysław Gogacz	105
Mieczysław Gogacz Wpływ Étienne'a Gilsona na filozofię w Polsce	119

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk Własności istnieniowe bytu w interpretacji tomizmu konsekwentnego.....	131
Michał Zembrzuski Problem <i>mind-body</i> w świetle Tomaszowej koncepcji hylemorfizmu.....	159
Marcin W. Bukala Siódme: „Nie kradnij”. O średniowiecznym odkrywaniu rynku na marginesie książki Paola Prodiego	177
Artur Andrzejuk Problem pojęcia natury w pismach Tomasza z Akwinu	193
Magdalena Płotka From <i>scibile</i> to <i>operabile</i> . Metaphilosophical and Methodological Debate on Practical Character of Artes in 15th Century Cracow.....	213
Izabella Andrzejuk Filozoficzne podłoże mistyki św. Jana od Krzyża	229

Magdalena Płotka	
Action and Happiness. A Reinterpretation of Thomas Aquinas's Theory of Happiness in Paul's of Wroclaw Ethical Thought	241
Krzysztof A. Wojcieszek	
Cnota trzeźwości: indywidualna czy społeczna?.....	255
Ewa Agnieszka Pichola	
Ne ite ad Thomam, sed ad von Hildebrand.....	271
Jan Pocij	
Konsekwencje metafizyczne ujęć materii i ruchu we współczesnej fizyce.....	287
Tomasz Pawlikowski	
Klasyczne ujęcia problemu prawdy w „post-świecie”	313

Sprawozdania i recenzje

Natalia Herold	
Naukowe Towarzystwo Tomistyczne	347
Izabella Andrzejuk	
Sprawozdanie z sympozjum naukowego „Tomizm konsekwentny” – 18 listopada 2017 roku.....	351
Michał Zembrzowski	
Sympozjum Tomistyczne na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie – 28 lutego 2018 roku.....	355
Michał Zembrzowski	
Sprawozdanie z Sympozjum Tomistycznego w Łomży – 7 marca 2018 roku.....	359
Artur Andrzejuk	
Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. „Małżeństwo i rodzina. Źródła kryzysu i drogi wyjścia” – 7 czerwca 2018 roku.....	365
Magdalena Płotka	
Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej pt. „Filozofia a cywilizacje – w rocznicę śmierci Étienne'a Gilsona i Mieczysława Krąpca” – 8 czerwca 2018 roku ..	371
Natalia Herold	
Kulisy sporu o istotę i istnienie. Recenzja: Tomasz Sutton, <i>De esse et essentia</i> , Biblioteka Rocznika Tomistycznego, Warszawa 2018.....	377
Magdalena Płotka	
Świat uczuć i świat rozumu. Recenzja: Justyna Fiołek, <i>Świat uczuć u świętego Tomasza z Akwinu</i> , Warszawa 2017.....	385
Bożena Listkowska	
O nieprostych kwestiach w sposób prosty, jasny i precyzyjny. Recenzja: Artur Andrzejuk, <i>Tomasz z Akwinu jako filozof</i> , Warszawa 2017.	389
Izabella Andrzejuk	
Podstawy filozofii wychowania. Recenzja: Mikołaj Krasnodębski, <i>Antropologia edukacji - wybrane aporie w świetle filozofii klasycznej</i> , Głogów 2018	397

Polemiki i dyskusje

Nicolas Moscicki

Structure de l'être dans *La Somme contra Gentiles*. Essai de reflexion sur l'article de Professeur Artur Andrzejuk *Struktura bytu w «Summa contra Gentiles» Tomasza z Akwinu*, *Rocznik Tomistyczny / Annuaire Thomiste* N° 6 (2017).....405

Nota o autorach..... 421

Table of Contents

Editorial.....	11
Raymond Leo Cardinal Burke The Crisis regarding Marriage in the Present Day.....	13
On Étienne Gilson thought on the anniversary of his death	
Mieczysław Gogacz Gilson and Philosophy.....	39
Richard Fafara Philosophy and Civilization	53
Peter Redpath An American Perspective on the Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas: Midwife to Birth of a New and Improved Global Civilization of Freedom!.....	61
Curtis L. Hancock The Elusiveness of Happiness in the Modern World.....	71
Nicolas Moscicki Did Gilson Intend to Deconstruct the Metaphysics?	79
Michał Zembrzuski In Defense of Realism. The Metaphysical Thought of Mieczysław Gogacz	105
Mieczysław Gogacz Influence of Étienne Gilson on Philosophy in Poland	119

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk Existential Properties in the Interpretation of Consequent Thomism	131
Michał Zembrzuski Mind-body Problem in the Light of Aquinas's Conception of Hylomorphism	159
Marcin W. Bukala „Seventh: You shall not steal” – Notes on the Medieval „Discovering” of the Market in the Margin of Paulo Prodi's Book.....	177
Artur Andrzejuk Problem of the Concept of Nature in Thomas Aquinas's Texts.....	193
Magdalena Płotka From <i>scibile</i> to <i>operabile</i> . Metaphilosophical and Methodological Debate on Practical Character of Artes in 15th Century Cracow.....	213
Izabella Andrzejuk Philosophical Grounds of Mysticism of St. John of the Cross	229

Magdalena Płotka	
Action and Happiness. A Reinterpretation of Thomas Aquinas's Theory of Happiness in Paul's of Worcester Ethical Thought	241
Krzysztof A. Wojcieszek	
The Virtue of Sobriety: Individual or Social?.....	255
Ewa Agnieszka Pichola	
Ne ite ad Thomam, sed ad von Hildebrand [Do not go to Thomas, go to von Hildebrand].....	271
Jan Pocij	
The Metaphysical Consequences of the Concepts of Matter and Motion in Contemporary Physics.....	287
Tomasz Pawlikowski	
The Classic Approaches to the Problem of Truth in the „Post-World”	313

Reports and Reviews

Natalia Herold	
Scientific Thomistic Society	347
Izabella Andrzejuk	
Report on the Conference „Consequent Thomism” – 18th of November 2017	351
Michał Zembruski	
Report on the Thomistic Conference at Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw – 28th of February	355
Michał Zembruski	
Report on the Thomistic Conference in Łomża – 7th of March 2018.....	359
Artur Andrzejuk	
Report on the conference „Marriage and family. The sources of crisis and ways out” – 7th of June 2018.....	365
Magdalena Płotka	
Report on the International Conference „Philosophy and Civilisation – on the Anniversary of Death of Étienne Gilson and Mieczysław Krąpiec” – 8th of June 2018	371
Natalia Herold	
Behind the Scenes of the Essence and Existence Dispute. Review: Tomasz Sutton, <i>De esse et essentia</i> , Biblioteka Rocznika Tomistycznego, Warszawa 2018.....	377
Magdalena Płotka	
The World of Emotions and the World of Reason. Review: <i>Justyna Fiołek, Świat uczuć u świętego Tomasza z Akwinu</i> [The World of Emotions in Saint Thomas Aquinas], Katowice 2017.....	385
Bożena Listkowska	
On Non Simple Issues in a Simple, Clear and Precise Way. Review: Artur Andrzejuk, <i>Tomasz z Akwinu jako filozof</i> [Thomas Aquinas as a Philosopher], Warszawa 2017.....	389
Izabella Andrzejuk	
Basics of the Philosophy of Education. Review: Mikołaj Krasnodębski, <i>Antropologia edukacji - wybrane aporie w świetle filozofii klasycznej</i> [Anthropology of Education - Selected Aporias in the Light of Classical Philosophy], Głogów 2018.....	397

Controversy and Discussions

Nicolas Moscicki

Structure of Being in *Summa contra Gentiles*. An Attempt of Reflection on the Artur
Andrzejuk's Text *Struktura bytu w «Summa contra Gentiles» Tomasza z Akwinu*, *Rocznik
Tomistyczny / Thomistic Yearbook N° 6 (2017)* 405

Note about authors..... 421

Własności istnieniowe bytu w interpretacji tomizmu konsekwentnego

Słowa kluczowe: transcendentalia, Tomasz z Akwinu, tomizm, rzeczywistość (*res*), odrębność (*aliquid*), jedność (*unum*), prawda (*verum*), dobro (*bonum*), piękno (*pulchrum*)

Problematyka własności bytu, które ma on z racji tego, że jest bytem, podejmowane były w metafizyce niemal od początku jej uprawiania. Dzieje tego zagadnienia dość dobrze są opracowane nawet w naszym rodzimym piśmiennictwie filozoficznym, nie ma więc większej potrzeby jej przypomnienia w tym miejscu¹. Etapy tej historii wyznaczają takie postacie, jak Arystoteles, Awicenna, Filip Kanclerz, Albert Wielki, Tomasz z Akwinu, a po nich jeszcze Duns

Szkot, Piotr Olivi, Franciszek Suárez, Tomasz Campanella i inni. Interesuje nas tu tomistyczna teoria transcendentaliów, ale ponieważ Tomasz z Akwinu nie tylko nie napisał osobnego traktatu o nich, ale i nie opracował całościowej ich koncepcji w swoich pismach, więc teoria taka jest bardziej dziełem tomistów niż samego Akwinaty. Zasadne wydaje się wobec tego zwrócenie uwagi na żyjących po nim jego antagonistów (jak Duns Szkot) i kontynuatorów (jak

---

Prof. dr hab. Artur Andrzejuk, profesor zwyczajny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, w którym kieruje Sekcją Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego.

¹ Dzieje te omawiają: A. Maryniarczyk, *Transcendentalia w perspektywie historycznej. Od arché do anty transcendentaliów*, „Roczniki Filozoficzne” 43 (1955) 1, s. 139-164; przedruk: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2001, s. 117-140 (korzystam z tego ostatniego); P. Milcarek, *Od istoty do istnienia. Formowanie się metafizyki egzystencjalnej wewnątrz łacińskiej tradycji filozofii chrześcijańskiej*, Warszawa 2008; A. Lisowski, *Transcendentalia jako przejawy aktu istnienia bytu w metafizyce św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 2015. Zob. też rec.: M. Zembruski, „Rocznik Tomistyczny” 6 (2017), s. 303-309. Niektóre z transcendentaliów mają także obszerną literaturę na swój temat.

Suárez), gdyż oddziaływali oni na formułowanie się tomistycznej wizji transcendentaliów.

Filozoficzna teoria transcendentaliów, skoro stanowią one najważniejsze własności bytu, uzależniona jest bezpośrednio od koncepcji samego bytu. Inaczej więc będzie formułowana w metafizyce esencjalistycznej (np. w tomizmie tradycyjnym), inaczej w różnych odmianach tomizmu transcendentalizującego, a jeszcze inaczej w tomizmie egzystencjalnym, gdzie związane są wprost z istnieniem bytu. W tomizmie tym także między poszczególnymi autorami występują znaczne różnice interpretacyjne. Jacques Maritain, Étienne Gilson, Mieczysław A. Krąpiec, Mieczysław Gogacz, Andrzej Maryniarczyk, głosząc podobną ogólną teorię transcendentaliów, różnią się w wielu szczegółowych kwestiach. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że da się zaobserwować pewien rozwój tej problematyki w tomizmie egzystencjalnym, gdzie Maritain i Gilson byłiby

prekursorami, a Krąpiec – autorem całościowej koncepcji wbudowanej w strukturę wykładu metafizyki. Ujęcia Krąpca kontynuuje Maryniarczyk, który transcendentaliom poświęcił szczególną uwagę badawczą i dzięki temu dopracował i rozbudował ujęcia mistrza, stawiając przy tym szereg nowych akcentów, niekiedy nawet inaczej niż u Krąpca rozłożonych². Mieczysław Gogacz wychodząc z tomizmu egzystencjalnego, rozpoczął budowanie własnego ujęcia metafizyki tomistycznej, nazwanej z czasem tomizmem konsekwentnym³. Ponieważ w tomizmie tym występują pewne istotne doprecyzowania w odniesieniu do koncepcji bytu, co rzutuje bezpośrednio na koncepcję transcendentaliów, przeto warto bliżej przyrzeć się tej koncepcji własności istnieniowych bytu, zwłaszcza że nie była ona dotychczas przedmiotem specjalnego zainteresowania⁴.

Bazą ujęć transcendentaliów, przynajmniej w tomizmie egzystencjalnym, są

² Zob. następujące prace A. Maryniarczyka: *Transcendentalia a poznanie metafizyczne*, „Roczniki Filozoficzne” 39-38 (1991-92) 1, s. 305-22; *Transcendentalia w perspektywie historycznej, Veritas sequitur esse*, „Roczniki Filozoficzne” 48 (2000) 1, s. 79-102; *Bonum sequitur esse rei*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De bono. O dobru*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2003, s. 185-198; *Dobro bytu*, w: *Tamże*, s. 213-224; *Problem prawdy w filozofii realistycznej*, w: *Spór o prawdę. Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, P. Gondek, K. Stępień, Lublin 2011, s. 235-262; *Byt a dobro*, w: *Spór o dobro. Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondek, Lublin 2012, s. 33-52; *Piękno – zagubione transcendentálne*, w: *Spór o piękno. Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, Z. Pańpuch, Lublin 2013, s. 63-82; *Transcendentalia a poznanie metafizyczne*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate. O prawdzie*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 1999, s. 167-184. Jeszcze w *Metafizyce Krąpca* transcendentalia wiąże się raczej z treścią zawartością bytu i jego poznaniem. Zob. M. A. Krąpiec, *Metafizyka. Zarys teorii bytu*, Lublin 1995, s. 107 nn.; tenże, *Metafizyka – ogólna teoria rzeczywistości*, w: *Wprowadzenie do filozofii*, praca zbior., wyd. 2, Lublin 1996, s. 110 nn.

³ Można dyskutować, czy są dostatecznie mocne przesłanki, aby mówić o całkowicie nowej odmianie tomizmu, czy raczej mamy tu do czynienia z pewną wersją tomizmu egzystencjalnego, zob. A. Andrzejuk, *Koncepcja istnienia w ujęciu Mieczysława Gogacza. Przyczynki do dziejów formowania się tomizmu konsekwentnego*, „Rocznik Tomistyczny” 5 (2016), s. 67.

⁴ Paweł Milcarek, który w swoim dziele na temat powstania egzystencjalnej koncepcji bytu w średniowieczu wiele miejsca poświęca zagadnieniu transcendentaliów, przychyła się raczej do

wypowiedzi samego Tomasza, rozsiane po różnych jego pismach, choć punktem wyjścia jest zazwyczaj tekst z *Quaestione disputate de veritate*, gdzie Akwinata najszerzej formułuje ogólną koncepcję własności istnieniowych. Zrobimy za-

tem podobnie, najpierw podejmując próbę przyjrzenia się ogólnej teorii transcendentaliów, a następnie omówimy każde z nich w ich zestawie i kolejności, jakie proponuje tomizm konsekwentny.

I. Ogólna teoria własności istnieniowych

Jak już wspomniano, podstawą ujęcia własności istnieniowych w tomizmie jest wypowiedź Tomasza z pierwszego artykułu *De veritate*, w którym Akwinata stara się odpowiedzieć na pytanie, czym jest prawda⁵:

[Należy powiedzieć], że każde dociekanie, czym coś jest, trzeba prowadzić, jak ma to miejsce w dowodach, od pewnych zasad, które znane są intelektowi same

przez się; inaczej postępowałyby się w nieskończoność, a w ten sposób zupełnie upadłaby nauka i [niemożliwe byłoby] poznawanie rzeczy. Tym zaś, co intelekt pojmuje najpierw jako najbardziej znane i do czego sprowadzają się wszystkie pojęcia, jest „byt”, jak mówi Awicenna na początku swej *Metafizyki*. Z czego wynika, że wszystkie inne pojęcia intelektu otrzymujemy w wyniku dodania czegoś do bytu. Lecz do bytu nic nie może być dodane jako zewnętrzne w taki sposób, w jaki

---

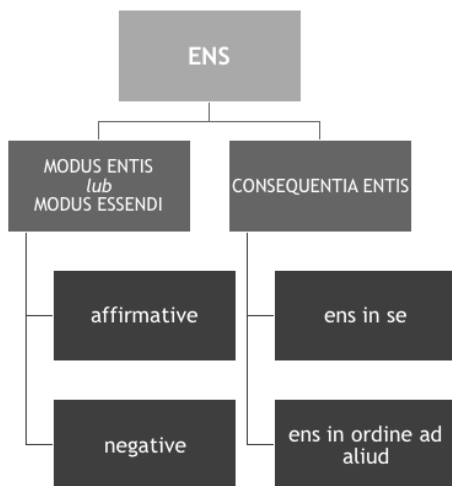
interpretacji Gilsona tak dziejów problematyki istnienia, jak i tematów pochodnych od tej problematyki, w tym także transcendentaliów. Aleksander Lisowski, autor monografii na temat transcendentaliów, szeroko uwzględnia poglądy Gogacza, jednak preferuje bardziej tomizm egzystencjalny w wersji szkoły lubelskiej.

⁵ Sancti Thomae de Aquino, *Quaestiones disputatae de veritate, quaestio I*, a. 1, resp. Dicendum, quod sicut in demonstrabilibus oportet fieri reductionem in aliqua principia per se intellectui nota, ita investigando quid est unumquodque; alias utrobique in infinitum iretur, et sic periret omnino scientia et cognitio rerum. Illud autem quod primo intellectus concipit quasi notissimum, et in quod conceptiones omnes resolvit, est ens, ut Avicenna dicit in principio suae *Metaphysicae*. Unde oportet quod omnes aliae conceptiones intellectus accipiantur ex additione ad ens. Sed enti non possunt addi aliqua quasi extranea per modum quo differentia additur generi, vel accidens subiecto, quia quaelibet natura est essentialiter ens; unde probat etiam Philosophus in III *Metaphys.*, quod ens non potest esse genus, sed secundum hoc aliqua dicuntur addere super ens, in quantum exprimunt modum ipsius entis qui nomine entis non exprimitur. Korzystam z Textum Leoninum Romae 1970 editum emendatum ac translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit, dostępnego na platformie www.corpusthomicum.org [luty 2018]. Mamy dwa polskie przekłady tego tekstu. Pierwszy, dokonany przez Leszka Kuczyńskiego, w zbiorowym przekładzie całego zbioru: Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o prawdzie*, tłum. A. Aduszkiewicz, L. Kuczyński, J. Ruszczyński, t. 1, Kęty 1998 oraz drugi, w wykonaniu Aleksandra Białka, w cytowanym już tomie: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2001. W tym tomie znajduje się też szczegółowa analiza pierwszej kwestii *De veritate*, dokonana przez Marcina Podbielskiego, który tłumaczy tekst po swojemu i formułuje także szereg interesujących uwag translatorskich: M. Podbielski, *Teoria transcendentaliów w I kwestii De veritate św. Tomasza z Akwinu*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 227-242.

wyróżnik gatunkowy dodaje coś do rodzaju albo przypadłość do podmiotu, ponieważ każda natura jest istotowo bytem. Dlatego także Filozof w III księdze *Metafizyki* dowodzi, że byt nie może być rodzajem. Mówi jednak, że pewne pojęcia dodają coś do „bytu”, o ile wyrażają ten jego stan, którego nie wyraża nazwa „byt”.

Po wstępnych uwagach metodologicznych Akwinata, formułując swą wypowiedź w swoistym metafizycznym języku, pisze, że punktem wyjścia rozważań jest pojęcie bytu, którego desygnat sytuuje się poza rodzajami i gatunkami, a więc pojęciu bytu nie można dodać czegoś takiego jak różnica gatunkowa, którą „przyjmuje” rodzaj, lub jak przypadłość, którą

„przyjmuje” podmiot. A jednak Arystoteles pisze, że pewne pojęcia można odnieść do bytu, ale niczego nowego one do tego pojęcia nie wnoszą, lecz wskazują wyłącznie na jakiś *modus entis*⁶. Owe *modi entis* określane są ponadto jako *modi essendi* („sposób istnienia [bywania]”) lub nawet *aliquid in ente* („coś w bycie”). Nieco dalej Tomasz powie o nich, że są „zamiennie” z bytem. Bez wątpienia więc chodzi tu o transcendentalia⁷. Akwinata chce w ten sposób podkreślić, że mamy w tym przypadku do czynienia z różnymi aspektami bytu jako bytu, a nie z dodatkowymi, uszczegóławiającymi byt, kwalifikacjami. Te „aspekty” bytu dzieli następująco:

Schemat podziału transcendentaliów u św. Tomasza.

⁶ Kuczyński tłumaczy to wyrażenie jako „stan bytu”, A. Białek – jako „sposób bytu”. M. Podbielski zauważa, że łaciński *modus* oznacza najpierw „miarę”, a w dalszej kolejności, „zwyczaj”, „stały sposób postępowania”, „determinacja w najogólniejszym rozumieniu”. To ostatnie z powodzeniem – zdaniem Podbielskiego – można odnieść do filozoficznych wypowiedzi Tomasza na temat transcendentaliów. Zob. M. Podbielski, *Teoria transcendentaliów w I kwestii De veritate św. Tomasza z Akwinu*, s. 238-239.

⁷ Tę dziś najpowszechniejszą nazwę własności zamiennych z bytem zaproponował Albert Wielki na oznaczenie własności, które „przekraczają” rodzaje i gatunki i dotyczą bytu jako bytu. U Tomasza nazwa ta występuje akcydentalnie.

Z tego schematu wynika, że transcendentalia mogą być pewnymi „miarami”, „sposobami” lub „determinacjami” bytu, bytowania lub istnienia (*modi entis* lub *modi essendi*) albo „następstwami”, „konsekwencjami” (*consequentiae*) w stosun-

ku do siebie samego (*in se*) lub w odniesieniu do czegoś innego (*ad aliud*). Opierając się na przeprowadzonej klasyfikacji, Tomasz następująco wyróżnia poszczególne transcendentalia.

2. Res („rzecz”, realność)

Pierwszym problemem jaki pojawia się w literaturze tomistycznej na temat tego tekstu, jest status pojęcia bytu. Niektórzy tomiści egzystencjalni traktują go jako pierwsze transcendentale⁸, inni uważają, że byt jest tym, czego transcendentalia są przejawami – jest wtedy niejako ich nośnikiem. Wydaje się, że źródłem trudności może być perspektywa, jaką przyjął Tomasz w omawianym fragmencie *De veritate*. Jest to bowiem perspektywa poznawcza, ukazująca transcendentalia od strony ich odczytywania przez intelekt, zreferowana ponadto w metafizyku. W perspektywie tej mówi się raczej o pojęciach transcendentalnych, mniej zwracając uwagę na ich miejsce w strukturze bytu. Jeśli tej struk-

tury nie weźmiemy pod uwagę, a będziemy myśleć wyłącznie o pojęciach (nazwach), które przysługują każdemu bytowi (transcendujących uniwersalia rodzajowe i gatunkowe), to wtedy rzeczywiście możemy mieć problem z usytuowaniem pojęcia bytu. Jeśli jednak byt, zgodnie z myślą św. Tomasza, ujmemy jako związek aktu istnienia i istoty, to transcendentalia będą sposobami jawienia się nam tej struktury i to w taki sposób, że stanowić będą przejawy w bycie jego aktu istnienia (gdyż istota, jako forma i materia, stanowi podstawę kwalifikacji rodzajowej i gatunkowej bytu).

W świetle zrysowanej wyżej perspektywy pierwszym transcendentale wymienianym przez Tomasza jest *res*. Na po-

⁸ Np. M. A. Krąpiec, *Metafizyka*, s. 100; tenże, *Transcendentalia i uniwersalia*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 157-158 (przedruk z: „Roczniki Filozoficzne” 7 (1959) 1, s. 5-57). Maryniarczyk waha się co do statusu pojęcia *ens*. W artykule na temat historii transcendentaliów uważa, że według Tomaszowego *De veritate ens* należy zaliczyć do transcendentaliów. Zob. A. Maryniarczyk, *Transcendentalia w perspektywie historycznej*, s. 126. W innych tekstach nie wymienia „bytu” wśród transcendentaliów, np. *Transcendentalia a poznanie metafizyczne*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 167 (przedruk z: „Roczniki Filozoficzne 39-40 (1991-92) 1, s. 305-322), a w artykule o pierwszych zasadach nazywa „byt” „transcendentale naczelnym”, zob. *Pierwsze zasady wyrazem porządku racjonalnego. Interpretacja metafizycznych pierwszych zasad*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 220 (przedruk z: „Roczniki Filozoficzne” 35 (1992) 3-4, s. 5-29-43). Po tej linii zdaje się interpretować Tomasza Aleksander Lisowski, który (w swojej książce *Transcendentalia jako przejawy aktu istnienia bytu w metafizyce św. Tomasza z Akwinu*) *ens* określa jako „hipertranscendentale” (33) i dystansuje się zarówno w stosunku do Krąpca, pisząc, że „sam byt nie jest własnością transcendentalną, ale jest arcyważnym, egzystencjalnym nosicielem własności transcendentalnych” (73), ale także Gogacza, zarzucając mu, że „zbyt pochopnie zrezygnował z dyskusji nad transcendentalnym statusem bytu” (78).

czątku *De veritate* Tomasz sugeruje bardziej treściową jego interpretację⁹:

Nie ma zaś innego pozytywnego i absolutnego terminu, który może odnosić się do każdego bytu, niż jego istota, ze względu na którą orzeka się „być”. Tak ustanowiona jest nazwa „rzecz”, która tym różni się od „bytu”, wedle Awicenny na początku *Metafizyki*, że termin „być” pochodzi od aktu istnienia, natomiast nazwa „rzecz” wyraża *quidditas* lub istotę bytu.

W zacytowanym fragmencie Akwinata wiąże transcendentale *res* z istotą bytu i powołując się na Awicennę podkreśla, że termin *ens* wskazuje na akt istnienia, natomiast termin *res* – na *quidditas*, czyli „to, czym jest” (τὸ τί ἦν εἶναι – *quod quid est*) byt. Wydaje się jednak, że nie powinno się iść zbyt daleko w tej treściowej interpretacji transcendentale *res*, bo wprawdzie oznacza ona „treść” bytu, czyli to, czym on jest, o czym wyraźnie Tomasz pisze, ale już przymiotnik *realis* oznacza coś, co jest nie tyle „czymś”, ile raczej stanowi zaprzeczenie „niczego”. Te konotacje znaczeniowe nie są obce Akwinacie, jak o tym świadczy jego wypowiedź z *Komentarza do Sentencji Piotra Lombarda*¹⁰:

Nazwę „rzecz” ujmuje się dwojako: wprost bowiem mówi się „rzecz” o tym, co ma istnienie oznaczone i utwierdzone w naturze, oraz mówi się „rzecz” w ten sposób, że przyjmuję nazwę „rzecz” zgodnie z tym, że ma pewną istotę lub *quidditas*. „Być” zaś – według tego, że ma istnienie, jak mówi Awicenna, odróżniając określenia „być” i „rzecz”.

Dowiadujemy się, że „rzecz” musi mieć istnienie utwierdzone w naturze, i to jest pierwsze wymienione tu znaczenie nawy „rzecz”. Znana nam już Awiceniańska interpretacja jest tu wymieniona w drugiej kolejności. Rozumienie rzeczywistości jako zaprzeczenia niebytu znajdujemy ponadto w innym fragmencie cytowanego *Komentarza*, gdzie Tomasz pojęcie rzeczywistości wiąże z tym, co ma podstawę w istnieniu rzeczy, przeciwstawiając im takie pojęcia umowne, jak kierunki prawy i lewy¹¹:

Są pewne [pojęcia?] które mają coś w rzeczy, na czym opiera się ich bytowanie, tak jak równość buduje się na ilości, i tego rodzaju relacje znajdują się realnie w rzeczy. Pewne zaś pojęcia są takie, że nie mają podstawy w rzeczy, której się je przypisuje, jak to, co prawe i lewe, które nie mają naturalnego określenia swojej pozycji, jak w częściach zwierząt.

⁹ Non autem invenitur aliquid affirmative dictum absolute quod possit accipi in omni ente, nisi essentia eius, secundum quam esse dicitur; et sic imponitur hoc nomen *res*, quod in hoc differt ab ente, secundum Avicennam in principio *Metaphys.*, quod *ens* sumitur ab actu essendi, sed nomen rei exprimit quidditatem vel essentiam entis.

¹⁰ S. Thomae de Aquino, *Scriptum super Sententiis*, lib. 2 d. 37 q. 1 a. 1 co. Textum Parmae 1856, w: *Opera Omnia*, dostępne na: www.corpusthomisticum.org [luty 2018]. Nomen rei dupliciter sumitur. Simpliciter enim dicitur *res* quod habet esse ratum et firmum in natura; et dicitur *res* hoc modo, accepto nomine rei secundum quod habet quidditatem vel essentiam quamdam; *ens* vero, secundum quod habet esse; ut dicit Avicenna distinguens entis et rei significationem.

¹¹ *Scriptum super Sententiis*, lib. 1 d. 26 q. 2 a. 1 co. Quaedam enim sunt quae habent aliquid in re, supra quod esse eorum fundatur, sicut aequalitas fundatur supra quantitatem; et hujusmodi relationes aliquid realiter in re sunt. Quaedam vero sunt quae non habent fundamentum in re de qua dicuntur, sicut dextrum et sinistrum in illis in quibus non sunt determinatae istae positiones secundum naturam, sicut in partibus animalis.

Wynika z tego, że transcendentale *res* możemy interpretować jako „realność”, zaprzeczenie niebytu. Nie wyklucza to jego związania z istotą bytu, gdyż właśnie realność jest związaniem istoty z aktem istnienia. Można nawet powiedzieć, parafrazując wypowiedź Tomasza, że nazwa „byt” jest spojrzeniem na strukturę z istnienia i istoty od strony istnienia, „realność” jest spojrzeniem na tę strukturę od strony istoty. Nie zmienia to faktu, że nazwa „byt” jest nie tylko pierwotna, ale i zdecydowanie nadrzędna wobec nazwy „rzecz”, tak jak pierwotne i nadrzędne jest w bycie istnienie. Byt jest bytem dzięki istnieniu. Skut-

kiem istnienia w jego istocie jest realność tej istoty. Wydaje się więc, że do zaakceptowania jest propozycja Mieczysława Gogacza, aby tak właśnie to transcendentale nazywać w metafizyce. Zwłaszcza, jeśli transcendentale oznacza to, co przekracza kategorie, to w odniesieniu do *quidditas* bytu może nim być wyłącznie to, że owa *quidditas* jest, bytuje, nie stanowi „feniksa” lub „chimery” (jak powie Tomasz w *De ente et essentia*). *Quidditas* bowiem stanowi forma i materia, które są w niej podstawą pojęcia gatunkowego i rodzajowego; własność transcendentálna *quidditas* może wiązać się wyłącznie z jej bytowaniem.

3. Unum („jedno”, jedność)

Temat jedności stanowi jeden z najstarszych i najczęściej podejmowanych tematów filozoficznych¹². W neoplatonizmie „jedno” było pierwszą zasadą wszystkiego, w filozofii arystotelesowskiej jedność wiązała się z bytem jed-

nostkowym i zazwyczaj oznaczała jego niepodzielność¹³. Do tej tradycji nawiązuje i św. Tomasz pisząc¹⁴:

Negacją zaś towarzyszącą absolutnie każdemu bytowi jest niepodzielność, a tę wyraża nazwa „jedność”, jedność bowiem

¹² Szeroką panoramę metafizycznych ujęć jedności znaleźć można w: *Metafizyczne ujęcia jedności*. Platon, Tomasz z Akwinu, Giovanni Pico della Mirandola, Arystoteles, red. M. Gogacz, w: Opera Philosophorum Medii Aevi, tom 6, fasc. 1 i 2, Warszawa 1985.

¹³ Problematykę jedności w filozofii realistycznej omawia T. Klimski, *Jedno i byt. Analiza koncepcji realistycznych (Arystoteles, św. Tomasz z Akwinu, współcześni tomisci)*, Warszawa 1992 oraz J. Kielbasa, *Transcendentalny i nietranscendentalny sens jedności w myśli XIII wieku na tle filozoficznej tradycji*, Kraków 2011. Trudno zgodzić się z Aleksandrem Lisowskim, że książka Tadeusza Klimskiego jest przykładem publikacji niewnoszącej niczego nowego do tematu arystotelesowskiej teorii jedności (Zob. A. Lisowski, *Transcendentalia*, s. 27 oraz opinia przeciwna w tej sprawie: P. Milcarek, *Od istoty do istnienia*, s. 278 przypisy 938). Komentując tomistyczne ujęcia Mieczysława Gogacza, Tadeusz Klimski stawia nowy akcent — sądzi mianowicie, że jedność nie jest w bycie skutkiem aktualizowania, czyli wiązania wszystkiego ze sobą przez akt istnienia, lecz jest ona w bycie „wcześniej niż urealnianie i aktualizowanie”, gdyż właśnie stanowi „moc” aktu istnienia, przejawiającą się w urealnianiu i aktualizowaniu. Interesująco rozwija ten akcent, pokazując, jak neoplatonicki w swej genezie termin „moc” funkcjonuje w tomistycznej teorii jedności bytu. Szerzej na ten temat: A. Andrzejuk, *Tadeusza Klimskiego interpretacja realistyczna problemu jedności*, w: *Filozofia i służba. Wokół myśli Tadeusza Klimskiego*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2014, s. 67-78.

¹⁴ Negatio autem consequens omne ens absolute, est indivisio; et hanc exprimit hoc nomen unum: nihil aliud enim est unum quam ens indivisum.

nie jest niczym innym, jak niepodzielnym bytem.

Piotr z Bergamo w swojej *Tabula aurea* uważa, że Tomasz z Akwinu synonimicznie traktuje terminy „jedno” (*unum*) i „jedność” (*unitas*)¹⁵. Badając szczegółowo to odróżnienie Tadeusz Klimski potwierdza, „że św. Tomasz zamiennie używa terminu <jedno> i <jedność>. Jednak <jedność> – dodaje – ujawnia jak gdyby szersze aspekty <jednego>”¹⁶.

„Negację towarzyszącą absolutnie każdemu bytowi” ciekawie interpretuje Marcin Podbielski. Píše bowiem, że „wszelaka wielość, jaka jest w bycie, zostaje podporządkowana jednemu aktowi, który nadając istnienie, nadaje także jedność” i dodaje: „istnienie (...) decydując o realności bytu decyduje przeto także o jego jedności”¹⁷.

Transcendentalny charakter jedności oraz powiązanie jej z istnieniem bytu przedstawia Tomasz w *Summa Theologiae*¹⁸:

Jedność niczego do bytu nie dodaje, lecz jest tylko negacją podziału, jedność bo-

wiem nie oznacza niczego innego niż niepodzielony byt. I z tego jasne jest, że jedność jest zamienna z bytem. Albowiem każdy byt jest albo prosty, albo złożony. To, co jest proste, nie dzieli się na akt i możliwość, co zaś jest złożone, nie ma istnienia dopóki jego części są oddzielone, ale dopiero gdy połączą się i ukonstytuują jego kompozycję. Dlatego jasne jest, że istnienie każdej rzeczy zasadza się na jej niepodzielności. I stąd wniosek, że każdy byt, tak jak chroni swoje istnienie, tak samo chroni swoją jedność

W przytoczonej odpowiedzi Tomasz formułuje kilka najbardziej fundamentalnych tez swojej koncepcji jedności transcendentalnej:

- 1) Wiąże – za Arystotelesem – jedność z niepodzielnością, co wydaje się akcentem raczej esencjalistycznym niż egzystencjalnym.
- 2) Podkreśla jednak zamiennność z bytem tak rozumianej jedności, czyli jej charakter własności transcendentalnej.
- 3) Odróżnia ponadto jedność absolutną, dotyczącą bytu, który nie stanowi kom-

¹⁵ Petrus de Bergomo, *In opera sancti Thomae Aquinatis index, seu Tabula Aurea*, Roma 1960.

¹⁶ T. Klimski, *Jedno i byt*, s. 58. W tej krótkiej prezentacji zagadnienia pozostaniemy przy Tomaszowym utożsamieniu „jednego” i „jedności”, tłumacząc *unum* jako „jedność”.

¹⁷ M. Podbielski, *Teoria transcendentalistów*, s. 234. Autor dopowiada, że wobec tego jedność oznacza w bycie nie tylko jego niepodzielenie, lecz wskazuje także na relację w nim istnienia i istoty, i stwierdza, że teza ta stanowi „nasze” uzupełnienie twierdzeń Tomasa. W kontekście tego ostatniego stwierdzenia warto przypomnieć, że bardzo podobnie zinterpretował jedność Mieczysław Gogacz w wydanym po raz pierwszy w 1987 roku *Elementarzu metafizyki*, pisząc, że jedność jako przejaw w bycie jego aktu istnienia „wskazuje na moc wyznaczenia przez ten akt w bycie porządku podporządkowania wewnętrznych pryncypiów bytu aktowi: aktowi istnienia podporządkowuje się w bycie istota, gdyż nie ma jej bez urealnienia”. Zob. M. Gogacz, *Elementarz metafizyki*, Warszawa 20084, s. 153.

¹⁸ *Summa Theologiae*, I, q. 11, a. 1 c. Unum non addit supra ens rem aliquam, sed tantum negationem divisionis, unum enim nihil aliud significat quam ens indivisum. Et ex hoc ipso apparet quod unum convertitur cum ente. Nam omne ens aut est simplex, aut compositum. Quod autem est simplex, est indivisum et actu et potentia. Quod autem est compositum, non habet esse quandiu partes eius sunt divisae, sed postquam constituunt et componunt ipsum compositum. Unde manifestum est quod esse cuiuslibet rei consistit in indivisione. Et inde est quod unumquodque, sicut custodit suum esse, ita custodit suam unitatem.

pozycji z aktu i możności; jest to wtedy byt jednoelementowy, stanowi go wyłącznie akt, a jego jedność i pozycja wśród bytów (jedyność) jest wyjątkowa.

4) Byty skomponowane z aktu i możności istnieją jako taka właśnie (hylemorficzna) kompozycja; elementy składowe nie istnieją samodzielnie przed ukonstytuowaniem się bytu ani ten byt nie istnieje przed ukonstytuowaniem się.

5) Jedność bytu jest ściśle związana z jego istnieniem.

Tomasz w swoich tekstach problem jedności przywołuje wielokrotnie i wymienia różne jej postacie, np. jedność

arytmetyczną (jeden), geometryczną (punkt), wiąże z tematem wielości, zjednoczenia i jednostkowości. Ciekawy akcent w tej ostatniej sprawie znajdujemy w *Kwestach dyskutowanych o mocy Boga*, gdzie Akwinata wiąże jednostkowość subsystemy (istoty realnej) z wynikającą z *esse* jednością¹⁹. Oznaczałoby to zachowanie dystansu w stosunku do arystotelesowskiej tezy o jednostkowaniu bytów przez materię; wynikałoby bowiem z tego, że to istnienie jest pierwszą i najważniejszą zasadą jednostkowności bytów.

4. *Aliquid* („coś”, odrębność)

Transcendentale *aliquid* przez wielu metafizyków nazywane jest po prostu „odrębnością”, gdyż sam Tomasz tak je interpretuje, mówiąc, że oznacza *aliud quid*, czyli „coś innego”, i oznacza oddzielenie jednego bytu od innego. Tomasz ponadto na oznaczenie tego transcendentale używa niekiedy terminów „*aliud*” i „*alterum*”²⁰. „Transcendentale *aliquid* – pisze Andrzej Maryniarczyk – odsłania przez nami aspekt suwerenności, indywidualności, niepowtarzalności istnienia bytu jako bytu. Na bazie tego aspektu – dopowiada – formuje się pojęcie

jednostkowości, indywidualności, samodzielności, a więc odrębności – jako swoiste dookreślenie jedności i przedmiotowości bytu”²¹.

Gdy zaś „sposób bytu” pojęty jest w drugim sposób, mianowicie w relacji jednego bytu do drugiego, to też może być rozumiany dwojako. Najpierw w sensie oddzielenia jednego bytu od drugiego, co oznacza nazwa „coś”. Mówi się bowiem „coś” w sensie „coś innego”. Stąd jak o bycie orzeka się „jedność”, gdyż jest w sobie niepodzielony, tak orzeka się „coś”, ponieważ jest oddzielony od innych²².

¹⁹ Zwraca na to uwagę Aleksander Lisowski w swojej książce o transcendentaliach, przywołując q. VII, a. 2 ad 5 *De potentia* i ciekawie analizuje podjęty przez Tomasza problem jednostkowności istnienia przez naturę. Zob. A. Lisowski, *Transcendentalia*, s. 78-79.

²⁰ Np. w *Summa Theologiae*, III, q. 2, a. 3 ad 1. A. Lisowski proponuje, aby transcendentale *aliud* nazywać po polsku „osobnością”, gdyż odrębność wydaje mu się zbyt „mocnym” terminem na określenie statusu przypadłości wobec substancji. Zob. A. Lisowski, *Transcendentalia*, s. 70-71, przypis 174.

²¹ A. Maryniarczyk, *Transcendentalia a poznanie metafizyczne*, s. 179.

²² *De veritate*, q. 1, a. 1. Si autem modus entis accipitur secundo modo, scilicet secundum ordinem unius ad alterum, hoc potest esse dupliciter. Uno modo secundum divisionem unius ab altero; et

W pierwszej kwestii *De veritate* Tomasz przedstawia transcendentale odrębności w pewnej analogii do jedności, wskazując wszak wyraźnie ich różnice i podkreślając, że są to dwie różne własności bytu, czyli doprecyzowuje nie do końca zdecydowane ujęcia Alberta Wielkiego, który widział w odrębności pewną dodatkową funkcję jedności²³.

Szerzej na temat tego transcendentale Akwinata wypowiada się w kwestii drugiej *De veritate*, gdzie zastanawia się nad sposobem określania różnic między Bogiem i bytami stworzonymi (określanie ich bowiem nie może być ani jednoznaczne, ani wieloznaczne, lecz proporcjonalne, czyli analogiczne). Przy tej okazji Tomasz pisze²⁴:

Skoro istnienie, które jest czymś właściwym jednej rzeczy, nie może być dzielone z inną, niemożliwe jest, by rzecz stworzona doszła do posiadania na tej samej zasadzie czegoś, co ma Bóg, tak jak niemożliwe jest, aby osiągnęła to samo istnienie. Podobnie też jest w nas. Gdyby bowiem w Sokratesie nie różniły się „człowiek” i „bycie człowiekiem”, niemożliwe byłoby, aby nazwę człowiek orzekano o nim i o Platonie, których istnienia są różne.

W interesującej nas sprawie dowiadujemy się z tej wypowiedzi, że każdy byt

ma własne istnienie. Tomasz przypomina, że takie byty złożone, jak człowiek, skomponowane są z istoty (*homo*) i jej istnienia (*homo esse*) i to właśnie istnienie różni jednostkowych ludzi. Wynika z tego niedwuznacznie, że to istnienie jest przyczyną odrębności bytowej. „Wolno nam przeto powiedzieć – komentuje Marcin Podbielski – że również transcendentale *aliquid*, wyrażając oddzielenie bytu od jakiegokolwiek innego bytu, wskazuje właściwie na pewien aspekt relacji, jaka ma miejsce między istotą a istnieniem. Dokładniej – dopowiada – to transcendentale określa stosunek istoty do istnienia”²⁵.

Można więc powiedzieć, że akt istnienia, urealnając i aktualizując wewnętrzną zawartość bytu, czyli jego istotę, wyznacza tym samym swoisty „obszar” ontyczny tego bytu, indywidualny, niepowtarzalny i nieprzekraczalny dla innych. Warto też dopowiedzieć, że łączne ujęcie jedności i odrębności niektórzy metafizycy nazywają właśnie nieprzekazywalnością (*incomunicabilitas*) i wskazują, że stanowi ona podstawę tzw. zasady wyłączonego środka, mówiącej, że nie ma części wspólnych między bytem i niebytem oraz między dwoma bytami²⁶.

---

hoc exprimit hoc nomen aliquid: dicitur enim aliquid quasi aliud quid; unde sicut ens dicitur unum, in quantum est indivisum in se, ita dicitur aliquid, in quantum est ab aliis divisum.

²³ A. Lisowski, *Transcendentalia*, dz. cyt., s.70, 74-75; P. Milcarek, *Od istoty do istnienia*, s. 219-226; A. Maryniarczyk, *Transcendentalia w perspektywie historycznej*, s. 124.

²⁴ *De veritate*, q. 2, a. 11 c. Cum esse quod est proprium unius rei non possit alteri communicari, impossibile est ut creatura pertingat ad eandem rationem habendi aliquid quod habet Deus, sicut impossibile est quod ad idem esse perveniat. Similiter etiam esset in nobis: si enim in Socrate non differret homo et hominem esse, impossibile esset quod homo univoce diceretur de eo et Platone, quibus est esse diversum. Korzystam z przekładu Leszka Kuczyńskiego, *Kwestie dyskutowane o prawdzie*.

²⁵ M. Podbielski, *Teoria transcendentaliów*, s. 235.

²⁶ Zob. M. Gogacz, *Elementarz metafizyki*, s. 53.

5. Bonum („dobro”)

Pojęcie dobra ma w filozofii św. Tomasa kilka znaczeń²⁷. Najczęściej mówi się o dobru moralnym, jako zgodności postępowania z normą, którą w tomizmie stanowi rozumna natura człowieka. Akwinata wyróżnia też tzw. dobro fizyczne, które polega na posiadaniu przydatności wyznaczonych przez naturę danego bytu. Podstawą jednakże tych różnych dóbr jest dobro w znaczeniu własności transcendentalnej bytu, która oznacza możliwość wybrania przez nas bytu i nawiązania z nim relacji, jako z czymś dla nas pozytywnym. Tak o tym pisze Tomasz w omawianym artykule *De veritate*²⁸:

Z kolei – w sensie zgodności jednego bytu z drugim; nie można go jednak pojąć bez przyjęcia czegoś z natury zdolnego do zgodności z każdym bytem. A taka jest

dusza, która „w pewnym sensie jest wszystkim”, jak powiedziano w trzeciej księdze *O duszy*. W duszy zaś są władze poznawcza i pożądawcza. Odpowiedniość bytu wobec władzy pożądawczej wyraża nazwa dobro, o czym czytamy na początku *Etyki*: „Dobro jest tym, czego wszystko pożąda”.

W literaturze przedmiotu przewijają się różne ujęcia transcendentalnego dobra (podobnie jak i prawdy transcendentalnej). Niektórzy zastanawiają się, czy dobro dopiero „rodzi się” w chwili wyboru jakiegoś bytu przez człowieka, czy też dobro umożliwia taki wybór. Wypowiedzi Tomasa w *Summa Theologiae*²⁹ zdaje się, że nie pozostawiają w tej sprawie wątpliwości.

Dobro i byt są rzeczowo tym samym, a różnią się w rozumowym ujęciu, co staje się jasne, [jeśli zważymy], że racja do-

²⁷ *Summa Theologiae* I, q. 5, a. 3, ad 2. Literatura na temat tomistycznie pojętego dobra jest naprawdę ogromna. Tekstów wprost tu omawianych dotyczą rozprawy zamieszczone w tłumaczeniu kwestii *O dobru* ze zbioru *De veritate*, zob. Św. Tomasz z Akwinu, *De bono/O dobru*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2010 oraz w tomie pt. *Spór o dobro*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondek, Lublin 2012, a także w mojej książce *Prawda o dobru. Problem filozoficznych podstaw etyki tomistycznej*, Warszawa 2001. Zob. też: W. Kubiak, *Filozoficzne ujęcie dobra w Sumie Teologii św. Tomasza z Akwinu*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 24 (1988) 1, s. 182-193.

²⁸ *Alio modo secundum convenientiam unius entis ad aliud; et hoc quidem non potest esse nisi accipiatur aliquid quod natum sit convenire cum omni ente: hoc autem est anima, quae quodammodo est omnia, ut dicitur in III De anima*. In anima autem est vis cognitiva et appetitiva. Convenientiam ergo entis ad appetitum exprimit hoc nomen bonum, ut in principio *Ethic.* dicitur quod *bonum est quod omnia appetunt*.

²⁹ *Summa Theologiae* I, q. 5, a. 1 c. Bonum et ens sunt idem secundum rem, sed differunt secundum rationem tantum. Quod sic patet. Ratio enim boni in hoc consistit, quod aliquid sit appetibile, unde philosophus, in I *Ethic.*, dicit quod *bonum est quod omnia appetunt*. Manifestum est autem quod unumquodque est appetibile secundum quod est perfectum, nam omnia appetunt suam perfectionem. Intantum est autem perfectum unumquodque, inquantum est actu, unde manifestum est quod intantum est aliquid bonum, inquantum est ens, esse enim est actualitas omnis rei, ut ex superioribus patet. Unde manifestum est quod bonum et ens sunt idem secundum rem, sed bonum dicit rationem appetibilis, quam non dicit ens. Podobnie jasno na temat związku *bonum* i *esse* wypowiada się Tomasz w *De veritate*, q. 21, a. 2 c. Zob. w przekładzie Jacka Ruszczyńskiego: Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o prawdzie*, tłum. A. Aduszkiewicz, L. Kuczyński, J. Ruszczyński, t. 2, Kety 1998.

bra zasada się na tym, iż coś może być pożądaną, dlatego Filozof mówi w księdze pierwszej *Etyki*, że „dobrem jest to, czego wszyscy pożądamy”. Jasne jest zaś, że każda rzecz może być pożądana dlatego, że jest doskonała, albowiem wszystko dąży do własnej doskonałości. O tyle zaś cokolwiek jest doskonałe, o ile jest w akcie, z czego wynika, że o tyle coś jest dobre, o ile jest bytem. Istnienie bowiem jest aktualizacją każdej rzeczy, co jest jasne na podstawie powyższego. Dlatego okazuje się, że dobro i byt są realnie tym samym, ale dobrem nazywa się coś z powodu, że może być pożądaną, czego nie odnosi się do bytu [jako takiego].

W przytoczonej wypowiedzi znajdujemy szereg tez o transcendentnym dobru:

1. Jest ono bez wątpienia własnością (i pojęciem) transcendentną, skoro jest tym samym, co byt.
  2. Dobro „dodaje” do bytu aspekt „wybieralności” (*appetitibilitas*) – realizuje się w ten sposób klasyczna definicja dobra jako tego, czego wszyscy pożądamy.
  3. Tomasz wiąże dobro z doskonałością, do której byt dąży. Doskonałość zaś wiąże z aktem powodującym bytowanie (bycie bytem).
  4. Tym aktem jest istnienie, z czego wynika, że to ono jest ostateczną przyczyną dobra bytowego³⁰.
- Ponadto wielu tomistów akcentuje – za św. Tomaszem – relację wybrania i umiłowania przez Boga jako ostateczny

powód dobra bytów³¹, podobnie jak analogiczną relację poznawczą Boga w odniesieniu do stworzeń traktuje się jako źródło transcendentnej własności prawdy³². Wydaje się jednak, że następuje tu wyraźna zmiana perspektywy rozważań z analizy skutków oddziaływania otaczających nas bytów na nas (w przypadku dobra jest to owa *appetitibilitas* – „wybieralność”) na ujęcie od strony przyczyny i wnioskowanie na podstawie wiedzy o Bogu, o Jego stosunku do bytów stworzonych i w ogóle o motywach samego stwarzania. Da się to oczywiście uzasadnić filozoficzne tym mianowicie, że Bóg jest osobą, czyli bytem rozumnym, wolnym i odnoszącym się pozytywnie (kochającym) do swoich stworzeń. Jednakże ta teza jest wynikiem analizy tych właśnie stworzeń jako skutków stwórczej działalności Boga, w wyniku której powstają także byty osobowe, czyli rozumne, wolne i kochające. Dowodzenie z kolei, że Bóg, kochając swoje stwórcze dzieło powoduje, że jest ono dobre, wymaga wielostopniowej dedukcji i jest przez to dość ryzykowne. Wydaje się, że wystarczy (na tym etapie rozważań) przyjąć, iż Bóg stwarza akty istnienia bytów złożonych, a transcendentalia stanowią przejawianie się tych aktów w bytach skomponowanych z istnienia i istoty, i w ten sposób pochodzą od Boga.

³⁰ Zob. A. Maryniarczyk, *Bonum sequitur esse rei*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De bono/O dobru*, s. 185-198. Zob. też bogaty zestaw artykułów w XII tomie serii: *Zadania współczesnej metafizyki*, zatytułowanym *Spór o prawdę*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondek, Lublin 2011.

³¹ Zob. M. A. Krąpiec, *Metafizyka*, s. 146, 158.

³² *Tamże*, s. 143.

6. Verum („prawda”)

Transcendentalna własność prawdy stanowi dla Akwinaty okazję do podjęcia problemu transcendentaliów w ogóle w pierwszej kwestii dyskutowanej zbioru pod wspólnym tytułem *De veritate* – *O prawdzie* (podobną okazję w *Summa Theologiae* dostarcza problematyka dobra). Wyróżnia trzy ujęcia prawdy – metafizyczną, jako własność tożsamą z bytem, poznawczą – jako zgodność rzeczy i intelektu (słynne *adaequatio rei et intellectus*) oraz prawdę zdań (logiczną) – jako cechę sądów (*ale i tu Tomasz podkreśla związek tych sądów z rzeczywistością*). *O prawdzie jako własności transcendentalnej pisze następująco*³³:

Najpierw ze względu na to, co wyprzedza naturę prawdy i co stanowi jej podstawę. Tak definiuje ją Augustyn w *Soliloquiach*: „prawdziwe jest to, co jest”, oraz Awicenna w swej *Metafizyce*: „Prawdą każdej rzeczy jest własność jej bytu, który jest nieodłączny od rzeczy”, a pewien autor [Filip Kanclerz] tak ją określa: „Prawda to nierozłączność bytu i jego istoty”.

Prawdę jako własność transcendentalną omawia Tomasz niejako równoległe z dobrem i oznacza ona „poznawalność” bytu, która wynika z jego istnienia³⁴.

W swoim wyjaśnieniu odwołuje się do ujęcia poznawczego prawdy (*comparatio entis ad intellectum*), aby wskazać na ontyczne warunki poznawania bytów, czyli transcendentalną własność prawdy³⁵:

Odpowiedniość bytu wobec intelektu wyraża nazwa „prawda”. (...) porównanie bytu z intelektem wykazuje, że byt odpowiada intelektowi – właśnie ta odpowiedniość nazywana jest zrównaniem intelektu i rzeczy i w tym spełnia się formalnie natura prawdy. Tym więc, co dodaje „prawda” do „bytu”, jest dostosowanie, czyli zrównanie rzeczy i intelektu, a od tego dostosowania uzależnione jest poznanie rzeczy. Tak więc bytowość rzeczy wyprzedza naturę prawdy, ale poznanie jest pewnym skutkiem prawdy.

Tomaszową teorię prawdy starannie omawia w swojej monografii na ten temat Tomasz Pawlikowski, który – podobnie jak Akwinata – śledzi jak gdyby dwutorowo wiązanie w dziejach filozofii prawdy z bytem oraz z myśleniem. Ukazuje, jak tory te zbiegają się w myśli Tomasza z Akwinu w tezach o wynikaniu prawdy z istnienia bytu i z ujęć intelektów: Bożego, jako źródła bytu i prawdy, oraz ludzkiego, jako rejestrującego w sobie

³³ *De veritate*, q. 1, a. 1 c. Uno modo secundum illud quod praecedit rationem veritatis, et in quo verum fundatur; et sic Augustinus definit in Lib. Solil.: *verum est id quod est*; et Avicenna in sua *Metaphysic.*: *veritas cuiusque rei est proprietas sui esse quod stabilitum est ei*; et quidam sic: *verum est indivisio esse, et quod est*.

³⁴ Zob. Zob. A. Maryniarczyk, *Veritas sequitur esse*, „Roczniki Filozoficzne” 48 (2000) 1, s. 79-102.

³⁵ *De veritate*, q. 1, a. 1 c. Convenientiam vero entis ad intellectum exprimit hoc nomen verum. (...) *comparatio entis ad intellectum est ut ens intellectui concordet: quae quidem concordia adaequatio intellectus et rei dicitur; et in hoc formaliter ratio veri perficitur. Hoc est ergo quod addit verum super ens, scilicet conformitatem, sive adaequationem rei et intellectus; ad quam conformitatem, ut dictum est, sequitur cognitio rei. Sic ergo entitas rei praecedit rationem veritatis, sed cognitio est quidam veritatis effectus.*

prawdę w postaci skutku³⁶. Widać więc wyraźnie, jak Akwinata ujęcie prawdy buduje w pewnej analogii do ujęcia dobra. Co więcej, w zacytowanym na początku fragmencie widać też, jak bardzo zależy mu, aby problematykę tę osadzić w pewnej tradycji (Augustyn, Anzelm, Filip Kanclerz). Cytując metafizyczną definicję prawdy za *Metafizyką* Awicenny, używa jednak, co trafnie wychwycił Aleksander Lisowski, wyrażenia, że prawda bytu jest własnością jego istnienia (*sui esse*): „W metafizyce egzystencjalnej Doktora Anielskiego – pisze Lisowski – termin *sui esse* w konfrontacji z rzeczą (*res*) mógł oznaczać tylko akt istnienia”³⁷. Trudno nie zgodzić się z Autorem tego zdania. Ponadto zwraca on uwagę, że najdokładniejsza metafizyczna koncepcja prawdy znajduje się w Tomaszowym *Komentarzu do Sentencji Piotra Lombarda*³⁸, gdzie Akwinata wprost stwierdza, że prawda ma swoją podstawę w akcie istnienia bytu (*ipsium esse rei*).

Na rację (powód) prawdy składa się działanie intelektu i podstawa, którą jest akt istnienia bytu. Sąd o prawdzie wynika z sądu o istnieniu bytu i o intelekcie. Dlatego

jak jest jedno tylko wieczne istnienie, miarowicie Boże, tak jedna jest tylko prawda. Podobnie o zmienności prawdy tak samo trzeba powiedzieć, że jest [wynika] ze zmiany istnienia.

Mieczysław Gogacz zwraca uwagę, że prawda, podobnie jak i inne transcendentalia, jest po prostu przejawianiem się w bycie jego aktu istnienia, dlatego często nazywa je „własnościami istnieniowymi” lub wprost „przejawami istnienia”. Prawda w tym kontekście jest takim „działaniem” aktu istnienia, które polega na „udostępnianiu przez byt w spotkaniu i poznaniu stanowiących go pryncypiów”, i dopowiada, że istnienie-właśność prawdy „jest podstawą wyznaczonej przez akt istnienia poznawalności (inteligibilności) bytu, podstawą zgodności (adekwacji) wiedzy z poznawalnym bytem i w związku z tym podstawą rozpoznania fałszu jako niezgodności wiedzy z poznawalnym bytem”³⁹.

Można więc powiedzieć, że różne aspekty prawdy (poznawcza, a nawet logiczna) mają swą podstawę w transcendentальной własności prawdy, która wynika z istnienia bytu.

7. Pulchrum („piękno”)

Piękna Tomasz z Akwinu nie wymienia nigdy wprost, gdy kilka razy w swoich

działach enumeratywnie wylicza transcendentalia. Kilka razy jednak sugeru-

³⁶ T. Pawlikowski, *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 2013, s. 269-270, 288; rec.: A. Andrzejuk, „Rocznik Tomistyczny” 4 (2016), s. 351-354.

³⁷ A. Lisowski, *Transcendentalia*, s. 81.

³⁸ *Scriptum super Sententiis*, I, d. 19, q. 5, a. 3 c. Ratio veritatis in actione compleatur intellectus, et fundamentum habet ipsum esse rei; iudicium de veritate sequitur iudicium de esse rei et de intellectu. Unde sicut esse unum tantum est aeternum, scilicet divinum, ita una tantum veritas. Similiter de mutabilitate veritatis idem dicendum est quod de mutabilitate essendi.

³⁹ M. Gogacz, *Elementarz metafizyki*, s. 163. Zob. też hasło: *Przejawy aktu istnienia, tamże*, s. 163-164.

je, że piękno powinno być zaliczone do transcendentaliów⁴⁰:

Piękno jest tym samym, co dobro, a różni się tylko w ujęciu rozumu. Skoro bowiem dobro jest tym, czego wszyscy pożądamy, to do spowodowania dobra wystarczy to, w czym pożądanie doznaje zaspokojenia, lecz aby spowodować piękno, potrzeba zaspokojenia pożądania przez oglądanie lub poznanie tego czegoś.

W pierwszym zacytowanym zdaniu Tomasz wyraźnie stawia na jednej płaszczyźnie dobro i piękno. Jest to zresztą stara grecka tradycja wyrażająca się w pojęciu *καλοκάγαθία* [*kalokagathia*], będącym połączeniem piękna i dobra (od *καλὸς κάγαθός* [*kalos kagathos*] – „piękny i dobry”). W drugim zdaniu Akwinata wyjaśnia subtelne różnice w ujmowaniu piękna i dobra. Dla badaczy jego myśli nie ulegało wątpliwości, że piękno należy zaliczyć do transcendentaliów, choć wśród tomistów, szczególnie dawniej, nie znajdowało to szerszego zrozumienia⁴¹. Problem dla filozofów stanowiło powiązanie piękna z dobrem (pożądanie) i prawdą (poznanie), dlatego pojawiły się tezy, że piękno jest łącznym przejawianiem się prawdy i dobra (Gilson, Krąpiec) lub wręcz wszystkich

transcendentaliów (Maritain, Gogacz). Wobec takiego postawienia sprawy niektórzy (Antoni B. Stępień) przytomnie zwracali uwagę, że połączenie wybranych transcendentaliów nie daje w wyniku nowego transcendentale, bo wszystkie jego własności już są zawarte w stanowiących go składnikach⁴². Sensowność takiego postawienia sprawy potwierdza Piotr Jaroszyński w swojej monografii z metafizyki piękna, gdy pisze – odnosząc się do poglądu Krąpca, uznającego piękno za syntezę prawdy i dobra – że „prawda i dobro stanowiłyby tu partykularyzację piękna, tak jak władza poznania i pożądania stanowią partykularyzację jednego bytu osobowego” i dodaje, że „w momencie gdy rozpatrujemy transcendentalia w perspektywie własności bytu (a nie jako pojęcia), to mogłoby się okazać, iż przyjęcie piękna jest zbędne”. Dlatego, żeby wybronić status piękna jako pojęcia transcendentalego, proponuje ujmować je jako odniesienie bytu do „duszy *simpliciter*, jako pewnej jedności, gdzie dwie zasadnicze władze intelekt i wola w stopniu najwyższym ujawniają jeden podmiot – człowieka”⁴³. A ostateczne potwierdzenie transcendentalego piękna znajduje Jaroszyński w odniesieniu do Absolutu.

⁴⁰ *Summa Theologiae*, I-II, q. 27, a. 1, ad 3. Pulchrum est idem bono, sola ratione differens. Cum enim bonum sit quod omnia appetunt, de ratione boni est quod in eo quietetur appetitus, sed ad rationem pulchri pertinet quod in eius aspectu seu cognitione quietetur appetitus.

⁴¹ Wskazuje na to częste określanie piękna (za Gilsonem) mianem „zapomnianego transcendentale”. Zob. É. Gilson, *Elementy filozofii chrześcijańskiej*, tłum. T. Górski, Warszawa 1965, s. 147-151; A. Maryniarczyk, *Piękno – zagubione transcendentale?*, w: *Spór o piękno*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, Z. Pańpuch, Lublin 2013, s. 63-82. Warto zwrócić uwagę na wszystkie rozprawy zamieszczone w tej książce, stanowiącej XV tom serii Zadania współczesnej metafizyki. Dyskusję wśród metafizyków na temat transcendentalego charakteru piękna referuje P. Jaroszyński, *Metafizyka piękna. Próba rekonstrukcji teorii piękna w filozofii klasycznej*, Lublin 1986, s. 133-139.

⁴² A. B. Stępień, *Propedeutyka estetyki*, Warszawa 1975, s. 49.

⁴³ P. Jaroszyński, *Metafizyka piękna*, s. 148-149.

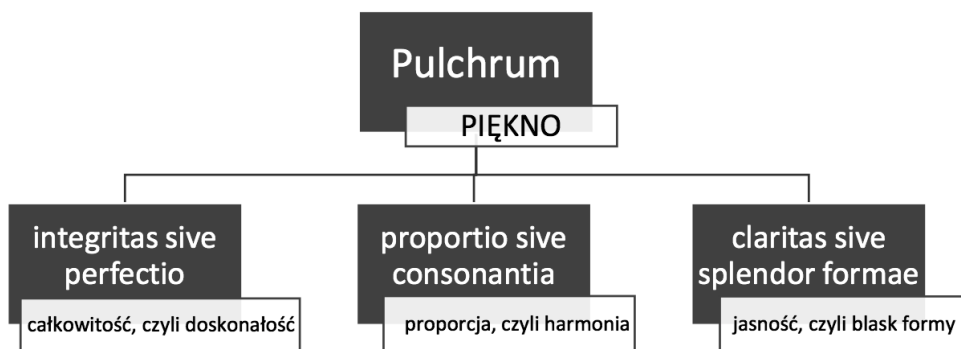
Sam Tomasz z Akwinu, pisząc o pięknie, wymienia jego składniki⁴⁴:

Piękno stanowią trzy składniki: pierwsze, całkowitość i doskonałość rzeczy; co ułomne i ma braki uchodzi za brzydkie; drugie, zachowanie należytej proporcji, czyli harmonia; trzecie, jasność (blask); stąd to nawet wszystko, co jest w jasnych barwach, uchodzi za piękne.

Étienne Gilson pisze, że źródłem tego Tomaszowego ujęcia może być traktat Pseudo-Dionizego *O imionach Bożych*⁴⁵. Mieczysław Gogacz w *Elementarzu metafizyki* włącza tę problematykę do swego wykładu o pięknie i wyjaśnia: „Jest ono jawieniem się bytu w jego całości (*integritas*) i zarazem doskonałości (*per-*

fectio) jako spełnienia się i dokonania wewnętrznej struktury bytu, która jest harmonijna, wyznaczona jednością, przejawiającą akt formy i akt istnienia. Jest piękno zarazem proporcją w bycie wszystkich jego pryncypiów, swoistym ich współbrzmieniem, ujawniającym ład współtworzyw bytu. Jest piękno także i przede wszystkim przejawem istnienia i formy (*splendor formae*) swoistym blaskiem (*claritas*) formy. Chodzi tu o to, że dominujący w bycie akt istnienia oraz dominujący w istocie akt formy powodują swoistą prostotę i jasność lub przejrzystość strukturalną bytu”⁴⁶.

Cechy piękna w ujęciu Tomasza można więc przedstawić następująco:

Cechy piękna w ujęciu św. Tomasza

⁴⁴ *Summa Theologiae*, I, q. 39, a. 8 c. Ad pulchritudinem tria requiruntur. Primo quidem, integritas sive perfectio, quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt. Et debita proportio sive consonantia. Et iterum claritas, unde quae habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur. W innych miejscach Akwinata *claritas* wyjaśnia jako *splendor formae* (*Super Sententiis*, III, d. 16, q. 2, a. 2, ad 7, gdzie o Chrystusie Tomasz pisze: *in vestibus erat splendor ex claritate corporis procedens*).

⁴⁵ *De Divinis Nominibus*, IV, 7; PG, 3, col. 701 C i komentarz Tomasza: *In De divinis nominibus*, cap. 4 l. 5, zob. É. Gilson, *Elementy filozofii chrześcijańskiej*, s. 150.

⁴⁶ *Elementarz metafizyki*, s. 56.

Co więcej, Mieczysław Gogacz transcendentálny status piękna wywodzi właśnie z wymienionych cech piękna, uważając, że wskazują one na akt istnienia bytu i stanowią łączne i jednoczesne przejawianie się wszystkich transcen-

dentaliów. „Piękno – podsumowuje swój wywód – jest w całym bycie jednostkowym przejawianiem się istnienia, ukazującego siebie i cały byt w jego odrębności, jedności, realności, prawdzie i dobru”⁴⁷.

8. Transcendentalia a pierwsze zasady

W tradycji tomistycznej, która zresztą ma swe źródło w wypowiedziach Tomasa, wiązano własności transcendentalne z pierwszymi zasadami w metafizyce⁴⁸.

Jako pierwsze ujmuje intelekt byt, jako drugie – to, że jeden byt nie jest drugim bytem i w ten sposób jako drugi ujmuje podział, jako trzecie – jedność, jako czwarte – wielość.

Z tej krótkiej wypowiedzi zdaje się wynikać nie tylko powiązanie pierwszych zasad z transcendentaliami, ale też pewna kolejność ujęć poznawczych, według której po ujęciu samego bytu najpierw ujmujemy odrębność bytów i formułujemy zdanie, że „jeden byt nie jest drugim bytem”. Dopiero potem, według Tomasa, ujmujemy jedność bytu i wreszcie wielość,

przy czym nie do końca wiadomo, czy chodzi tu Akwinacie o pluralizm bytowy (który wszakże może być równie dobrze skutkiem zasady niesprzeczności), czy o złożoność bytu, czyli wielość w nim pryncypiów bytowych (istnienie, istota, forma, materia). Wśród tomistów także nie ma zgody na to, które zasady pochodzą z którego transcendentalia oraz jaka powinna być ich kolejność.

Najbliższy wszakże Tomaszowi wydaje się być Mieczysław Gogacz, który sądzi, że w pierwszej kolejności w metafizyce powinno się wymieniać zasadę niesprzeczności, będącą właściwie „opisem” własności odrębności⁴⁹. Uważa on, że odrębność (*aliquid*) jest przejawianiem się istnienia w bycie, jako pryncypium wyznaczającego „granice” jego bytowego „obszaru” – „jest to obszar osobny, niepo-

⁴⁷ *Tamże*.

⁴⁸ *Summa Theologiae*, I, q. 11, a. 2, ad 4. Primo cadit in intellectu ens; secundo, quod hoc ens non est illud ens, et sic secundo apprehendimus divisionem; tertio, unum; quarto, multitudinem.

⁴⁹ Gogacz uważa bowiem, że istotna jest kolejność transcendentaliów w metafizyce, gdyż na ich podstawie formułowane są pierwsze zasady. Ponieważ transcendentalia są w bycie wszystkie jednocześnie, tak samo i pierwsze zdania je opisujące mają strukturę „kołową” – wszystkie są „zarazem”. Jednak ludzka mowa ma strukturę liniową i pierwsze zdania metafizyki musimy wypowiadać po kolei, i nie jest nieważne, które z nich wypowiemy jako pierwsze. Gogacz uważa, że tym pierwszym zdaniem musi być zdanie o odrębności bytów (zasada niesprzeczności). Ono nas bowiem sytuuje w pluralizmie bytowym i pozwala na uprawianie realistycznej metafizyki bytu. Rozpoczynanie analiz od realności bytów (zasada racji dostatecznej) prowadzi do monizmu typu parmenidesowskiego, rozpoczynanie zaś od jedności – do metafizyki typu platońskiego lub neoplatońskiego. Zob. *Elementarz metafizyki*, s. 128-131.

wtarzalny⁵⁰, pozwalający się opisać w zdaniu: jeden byt nie jest zarazem drugim bytem. Zdanie to stanowi zasadę tradycyjnie nazywaną zasadą niesprzeczności, której Gogacz na terenie metafizyki proponuje nazwę: „zasada nietożsamości bytu i niebytu lub dwu bytów”⁵¹. Jako drugą należy, według niego, ująć jedność (*unum*), która jest przejawianiem się istnienia głównie w jego funkcji aktualizowania, czyli wiązania z sobą urealnionych przez siebie wewnętrznych pryncypiów bytu. Jedność swoiście ujawnia, że to akt istnienia „zapoczątkowuje byt i w nim dominuje”⁵². Jest to więc „jedność podporządkowań”, czyli jedność substancjalna, a nie jedność addycyjna, która polega na dodawaniu części w celu zbudowania jakiejś całości i realizuje się głównie w ludzkiej działalności wytwórczej. Jedność substancjalną wyraża zasada tożsamości, która brzmi: byt ma w sobie wszystko to, co go stanowi. Tę zasadę Gogacz woli nazywać w metafizyce „zasadą wewnętrzną zawartości bytu”⁵³. Z kolei realność

(*res*) jest przejawianiem się w bycie aktu istnienia przede wszystkim w jego funkcji urealniania całej wewnętrznej zawartości tego bytu. Realność „w obszarze bytu jednostkowego wyklucza nicość” (...) ujawnia i powoduje, że to, co urealnił i zaktualizował akt istnienia, jest bytem, że po prostu jest⁵⁴. Ta własność jest treścią zasady racji dostatecznej, która brzmi: byt jest przyczyną bytu. Gogacz uważa, że lepszą jej nazwą jest po prostu „zasada realności”⁵⁵. W tradycji tomistycznej wymienia się ponadto zasadę „wyłączonego środka”. Gogacz uważa ją za „opis” nieprzekazywalności (*incommunicabilitas*), nazywaną też osobnością bytu, która stanowi, według niego, łączne przejawianie się jedności i odrębności. Zasadę metafizyczną, która wynika z nieprzekazywalności, proponuje nazwać „zasadą niepowtarzalności, osobności, wprost jedyności wewnętrznych przyczyn bytu”⁵⁶. Wydaje się, że ta zasada może też być traktowana jako pewien wniosek zasady niesprzeczności⁵⁷.

⁵⁰ *Elementarz metafizyki*, s. 49.

⁵¹ *Tamże*, s. 53. Krąpiec stoi na stanowisku, że „naczelną” zasadą metafizyki jest zasada tożsamości, sformułowana na postawie ujęcia bytu jako bytu, zob. M. A. Krąpiec, *Metafizyka*, s. 101; tenże, *Transcendentalia i uniwersalia*, s. 157.

⁵² *Elementarz metafizyki*, s. 53.

⁵³ *Tamże*. Transcendentalna jedność i zasada ją opisująca stanowią drugie transcendentale i także drugą zasadę w metafizyce Krąpca, ale u niego jest to zasada niesprzeczności, która warunkuje pluralizm bytów w metafizyce. Ten pluralizm jest jednak u Krąpca drugim wnioskiem analizy rzeczywistości po „sądzie tożsamościującym”, czyli stwierdzeniu, że „byt jest bytem”. Zob. M. A. Krąpiec, *Metafizyka*, s. 102. Można więc na kanwie tego ujęcia uznać sformułowaną niekiedy tezę, że zasada niesprzeczności jest szczególnym przypadkiem zasady tożsamości.

⁵⁴ *Elementarz metafizyki*, s. 51. Zasadę racji dostatecznej Krąpiec wiąże z transcendentalną prawdą. Zob. *Metafizyka*, s. 133-135.

⁵⁵ *Elementarz metafizyki*, s. 53.

⁵⁶ *Tamże*. W pracach Krąpca trudno trafić na ślad zasady wyłączonego środka i w ogóle nie podejmuje on specjalnie tematu nieprzekazywalności (*incommunicabilitas*), za to z transcendentalnym dobrem wiąże zasadę celowości, która polega na tym, że wszelkie działanie jest zdeterminowane przez cel. Zob. *Metafizyka*, s. 149-155.

⁵⁷ W literaturze znajdujemy różne ujęcia pierwszych zasad i rozmaite ich powiązanie z transcendentaliami. Zob. S. Korcik, *O tak zwanych naczelnych prawach rozumowania i zależnościach*

9. Transcendentalia a relacje osobowe

Mieczysław Gogacz związał także z transcendentaliami najważniejsze dla osób relacje, wiążące je z innymi osobami – z ludźmi i z Bogiem. Pewne podstawy takiego ujęcia znaleźć można w tekstach św. Tomasza⁵⁸. Związanie miłości z istnieniem znajdujemy także w pracach Josefa Piepera⁵⁹, jednak w miarę całościową teorię relacji osobowych sformułował dopiero Gogacz⁶⁰.

Polega ona na uznaniu, że podstawą trzech najważniejszych dla osób relacji miłości, wiary i nadziei są odpowiednio realność, prawda i dobro. Miłość podmiotowana przez własność realności jest podstawową życzliwością i akceptacją. Wiara, budująca się na własności prawdy, jest przede wszystkim zaufaniem i otwartością. Nadzieja jest oczekiwaniem, by trwały między ludźmi życzliwość i zaufanie. Na podstawie tak rozumianej teorii relacji osobowych Gogacz określa najważniejsze dla ludzi wspólnoty: rodzinę i naród. Zrozumiała też się staje propo-

nowana przez niego etyka jako nauka o zasadach chronienia osób i ich wzajemnych powiązań. Relacje te, zbudowane na przejawach w bycie jego istnienia, są pierwotnymi, wyjściowymi i najbardziej naturalnymi odniesieniami między osobami, tak jak najpierwotniejsze i wyjściowe jest w bytach istnienie. Humanizm, zdaniem Gogacza, to relacje miłości, wiary i nadziei, łączące człowieka z innymi ludźmi; religia – to relacje osobowe z Osobami Bożymi. Z teorią osoby i relacji osobowych wiążą się etyka i filozofia człowieka.

Powołując się na Tomasza z Akwinu, Gogacz tak charakteryzuje poszczególne relacje osobowe. Pierwszą z nich jest miłość:

Zgodnie z myślą Tomasza z Akwinu, własność transcendentalna realności w dwu osobach spowodowała relację życzliwe-go współprzebywania, akceptacji nazwanej upodobaniem. Realność wprost jest podstawą współprzebywania, które się

między nimi, „Roczniki Filozoficzne” 5 (1955-1957) 2, s. 183-191; S. Kamiński, *Czym są w filozofii tzw. pierwsze zasady?*, „Roczniki Filozoficzne” 11 (1963) 1, s. 5-23; T. Rutkowski, *Czy tzw. pierwsze zasady tomistycznej filozofii bytu są naprawdę pierwszymi*, „Studia Philosophiae Christianae” 3 (1967) 2, s. 215-229.

⁵⁸ Np. *Nomen amoris in divinis sumi potest et essentialiter et personaliter*, *Summa Theologiae*, I, 37, 1c.

⁵⁹ Szerzej o Piepera koncepcji miłości jako akceptacji istnienia: A. Andrzejuk, *Metafizyka obecności. Wstęp do teorii relacji osobowych*, Warszawa 2012, s. 376-379.

⁶⁰ Oto wybrane teksty Gogacza, podejmujące temat relacji osobowych: *Człowiek i jego relacje (materiały do filozofii człowieka)*, Warszawa 1985; *Elementarz metafizyki*, Warszawa 20084; *Ku etyce chronienia osób. Wokół podstaw etyki*, Warszawa 1991; *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 19972; *Filozoficzne aspekty mistyki. Materiały do filozofii mistyki*, Warszawa 1985; *Mądrość buduje państwo. Człowiek i polityka. Rozważania filozoficzne i religijne*, Niepokalanów 1993; *Szkice o kulturze*, Kraków-Warszawa/Struga 1985; *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997. Pełniejszy wykaz prac Gogacza na temat przedmiotowego zagadnienia oraz jego krytyczne omówienie przedstawia W. Kubiak, *Charakterystyka relacji osobowych w ujęciu Gogacza*, „Studia Philosophiae Christianae”, 32 (1996) 2, s. 61-75. Wspomniana bibliografia zamieszczona jest w przypisie 3 na s. 61-62.

spełnia w upodobaniu, we wzajemnej akceptacji, stanowiącej istotową treść relacji budującej się na rzeczywistości. Ta relacja stanowi miłość⁶¹.

Osobowa relacja wiary buduje się na transcendentalnej własności prawdy i nabywa charakteru powodowanego przez tę własność:

Zarazem osoby oddziałują na siebie transcendentalną własnością prawdy. Buduje się pomiędzy nimi relacja wiary. Sama własność prawdy jest otwarciem się osób na siebie, udostępnianiem się sobie. To otwarcie i udostępnienie spełnia się w ufaniu sobie, wierzeniu sobie. Stanowi więc relację wiary⁶².

Konsekwentnie, nadzieja jest podobną relacją jak wiara, ale jej podstawą jest transcendentalna własność dobra:

Własność dobra w dwu osobach jest ich życzliwym i ufnym powodem potrzeby trwania w miłości i wierze. Jest nadzieją, że każda z osób będzie zaakceptowana i obdarowana zaufaniem. Dobro bowiem jest tą własnością, która wywołuje w drugiej osobie zgodę na współprzebywanie i wzajemne otwarcie się na siebie. Dążenie do znalezienia się w powiązaniach przez miłość i wiarę stanowi relację nadziei⁶³.

W literaturze na ten temat, głównie w gronie uczniów Gogacza, można się spotkać z podważaniem możliwości podmiotowania relacji przez własności transcendentalne oraz dyskusyjnym, które transcendentalia wyznaczają jakie relacje⁶⁴. Wielu też znajduje w tej teorii inspirację dla własnych prac i to nawet w dziedzinach niezwiązanych bezpośrednio z filozofią⁶⁵.

* * *

Tomistyczna teoria własności transcendentalnych wprawdzie dość stara i szacowna to jednak – jak się wydaje – ciągle znajduje się w fazie formułowania

i nie została dotychczas zbyt mocno filozoficznie „wyeksploatowana”. Być może wiąże się to z generalnym odejściem filozofów od rozważania podstawowych

⁶¹ *Elementarz metafizyki*, s. 64.

⁶² *Tamże*.

⁶³ *Elementarz metafizyki*, s. 65.

⁶⁴ T. Klimski, *Osoba i relacje*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 20 (1984) 1, s. 231-235. W. Kubiak, *Klasyfikacje relacji w tomizmie konsekwentnym*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 33 (1997) 1, s. 21-40; *Człowiek i relacje*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 33 (1997) 2, s. 47-63; *Koncepcje relacji kategorialnej bazującej na jej identyfikacji metafizycznej*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 34 (1998) 1, s. 5-24; *Kategorie fundamentów relacji kategorialnych*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 35 (1998) 2, s. 39-52; *Różnorodność i jednostkowienie relacji kategorialnych*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 35 (1999) 1, s. 43-65. R. Kalka, *Relations personnelles leur sources philosophiques et théologiques*, Paris 1981 (praca doktorska); *Structure métaphysique de la relation chez s. Thomas d'Aquin*, „*Journal Philosophique*” 4 (1985), s. 218-239. M. Prokop, *Réinterprétation de l'athéisme sous l'aspect des relations personnelles*, „*Journal Philosophique*” 1 (1985), s. 39-46.

⁶⁵ Np. Jakub Wójcik w pedagogice, Krzysztof Wojcieszek w profilaktyce, ponadto Mariusz Grygianiec, Krzysztof Kalka i Mikołaj Krasnodębski w szeroko pojętej teorii wychowania. Szerzej na ten temat: A. Andrzejuk, *Metafizyka obecności*, s. 438-493.

problemów filozoficznych w kierunku *korollariów*, zagadnień niszowych i pogranicznych.

Ciekawe też okazują się spojrzenia na filozofię poznania z perspektywy transcendentalnej własności prawdy (Tomasz Pawlikowski⁶⁶), na etykę z perspektywy transcendentalnego dobra (Artur Andrzejuk⁶⁷), a na estetykę z perspektywy własności piękna (Piotr Jaroszyński⁶⁸). Trudniejsze wydają się badania nad realnością, odrębnością i jednością, bo w dziejach filozofii nie związane z nimi jakiś konkretnych dyscyplin filozoficz-

nych, lecz ich problematyka jest rozproszona po różnych kierunkach filozoficznych i pełni w nich także różną (choć niekiedy fundamentalną) funkcję. Przykładem zmierzenia się z takim zagadnieniem mogą być prace Tadeusza Klimskiego i Jana Kielbasy⁶⁹.

Pewnym tropem może być propozycja rozważenia transcendentalistów w kontekście osoby, co już w dziejach filozofii zaowocowało sformułowaniem definicji osoby, a w czasach nam współczesnych – teorii relacji osobowych⁷⁰.

⁶⁶ Zob. *Prawda następstwem istnienia*.

⁶⁷ Zob. *Prawda o dobru*.

⁶⁸ Zob. *Metafizyka piękna*.

⁶⁹ Zob. T. Klimski, *Jedno i byt*; J. Kielbasa, *Transcendentalny i nietranscendentalny sens jedności w myśli XIII wieku na tle filozoficznej tradycji*.

⁷⁰ Zob. próba takiego spojrzenia: A. Andrzejuk, *Sposoby bytowania jako wyznaczniki odniesień do osoby*, w: M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997, s. 167-174.

Existential Properties in the Interpretation of Consequent Thomism

Key words: transcendentals, Thomas Aquinas, Thomism, reality (*res*), separateness (*aliquid*), unity (*unum*), truth (*verum*), good (*bonum*), beauty (*pulchrum*)

The problem of properties of being as being as such, has been undertaken in metaphysics almost from the beginning of its cultivation. The stages of this story are marked by figures such as Aristotle, Avicenna, Philip Chancellor, Albert the Great, and Thomas Aquinas, followed by Duns Scotus, Peter Olivi, Francis Suárez, Thomas Campanella and others. We are interested in the Thomistic theory of transcendentals, however, as far as Thomas Aquinas did not write a separate treatise on transcendentals, neither did he elaborate the entire concept in his writings, this theory is more the work of Thomists than Aquinas himself. Therefore, it seems reasonable to pay attention to his antagonists (like Duns Scotus) and followers (like Suarez) who have influenced the Thomist vision of the transcendentals.

The philosophical theory of transcendentals, since they constitute the most important properties of being, depends directly on the concept of existence itself. Otherwise, it will be formulated in essentialist metaphysics (eg in traditional Thomism), differently in different versions of transcendentalizing Thomism, and still different in existential Thomism, where transcendentals are directly related to the existence of being. The basis of the transcendental accounts, at least in existential Thomism, are the sta-

tements of Aquinas himself, scattered throughout his various writings, although the starting point is usually the text from the *Quaestione disputate de veritate*, where Aquinas most broadly formulates the general concept of existential property.

Starting from the Aristotelian definition of being, Thomas writes that certain concepts can be applied to being, but they do not add anything new to the concept, but point only to a *modus entis*. These *modi entis* are also referred to as *modi essendi* (“the mode of existence”) or even *aliquid in ente* (“something in being”). In the following passages Aquinas says that they are “interchangeable” with being. In this way, he wants to emphasize that we are dealing with various aspects of being as being, and not with additional, more detailed beings, qualifications. They can be certain “measures”, “ways” or “determinants” of being, or existence (*modi entis* or *modi essendi*) or “consequences”, “consequences” (*consequentiae*) in relation to themselves (*in se*) or in relation to something else (*ad aliud*).

Interesting are the views on the philosophy of cognition from the perspective of the transcendental property of truth (Tomasz Pawlikowski), on ethics from the perspective of transcendental good (Artur Andrzejuk), and on the aesthetics from the perspective of the property of

beauty (Piotr Jaroszyński). Research on reality, separateness and unity seems to be more difficult, because in the history of philosophy no specific philosophical disciplines have been associated with them, but their problems are dispersed

in various philosophical directions and also have a different (though sometimes fundamental) function in them. Tadeusz Klimski and Jan Kielbasa's works can be an example of dealing with such an issue.

Bibliografia

1. Andrzejuk A., *Koncepcja istnienia w ujęciu Mieczysława Gogacza. Przyczynek do dziejów formowania się tomizmu konsekwentnego*, „Rocznik Tomistyczny” 5 (2016), s. 45-72.
2. Andrzejuk A., *Metafizyka obecności. Wstęp do teorii relacji osobowych*, Warszawa 2012.
3. Andrzejuk A., *Prawda o dobru. Problem filozoficznych podstaw etyki tomistycznej*, Warszawa 2001.
4. Andrzejuk A., *Sposoby bytowania jako wyznaczniki odniesień do osoby*, w: M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997, s. 167-174.
5. Andrzejuk A., *Tadeusza Klimskiego interpretacja realistyczna problemu jedności*, w: *Filozofia i służba. Wokół myśli Tadeusza Klimskiego*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2014, s. 67-78.
6. Gilson É., *Elementy filozofii chrześcijańskiej*, tłum. T. Górski, Warszawa 1965.
7. Gogacz M. (red.), *Metafizyczne ujęcia jedności. Platon, Tomasz z Akwinu, Giovanni Pico della Mirandola, Arystoteles*, w: *Opera Philosophorum Medii Aevi*, tom 6, fasc. 1 i 2, Warszawa 1985.
8. Gogacz M., *Człowiek i jego relacje (materiały do filozofii człowieka)*, Warszawa 1985;
9. Gogacz M., *Elementarz metafizyki*, Warszawa 20084.
10. Gogacz M., *Filozoficzne aspekty mistyki. Materiały do filozofii mistyki*, Warszawa 1985.
11. Gogacz M., *Ku etyce chronienia osób. Wokół podstaw etyki*, Warszawa 1991; Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1997.
12. Gogacz M., *Mądrość buduje państwo. Człowiek i polityka. Rozważania filozoficzne i religijne*, Niepokalanów 1993.
13. Gogacz M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997.
14. Gogacz M., *Szkice o kulturze*, Kraków-Warszawa/Struga 1985.
15. Jaroszyński P., *Metafizyka piękna. Próba rekonstrukcji teorii piękna w filozofii klasycznej*, Lublin 1986.
16. Kalka R., *Relations personnelles leur sources philosophiques et théologiques*, Paris 1981 (praca doktorska).
17. Kalka R., *Structure métaphisique de la relation chez s.Thomas d'Acquin*, „Journal Philosophique” 4 (1985), s. 218-239.
18. Kamiński S., *Czym są w filozofii tzw. pierwsze zasady?*, „Roczniki Filozoficzne” 11 (1963) 1, s. 5-23.
19. Kiełbasa J., *Transcendentalny i nietranscendentalny sens jedności w myśli XIII wieku na tle filozoficznej tradycji*, Kraków 2011.

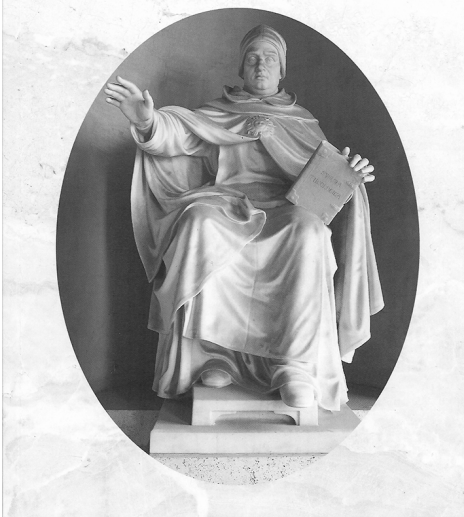
20. Klimski T., *Jedno i byt. Analiza koncepcji realistycznych (Arystoteles, św. Tomasz z Akwinu, współcześni tomisci)*, Warszawa 1992
21. Klimski T., *Osoba i relacje*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 20 (1984) 1, s. 231-235.
22. Korcik S., *O tak zwanych naczelnych prawach rozumowania i zależnościach między nimi*, „*Roczniki Filozoficzne*” 5 (1955-1957) 2, s. 183-191.
23. Krąpiec M. A., *Metafizyka – ogólna teoria rzeczywistości*, w: *Wprowadzenie do filozofii*, praca zbior., wyd. 2, Lublin 1996.
24. Krąpiec M. A., *Metafizyka. Zarys teorii bytu*, Lublin 19953.
25. Krąpiec M. A., *Transcendentalia i uniwersalia*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 157-158 (przedruk z: „*Roczniki Filozoficzne*” 7 (1959) 1, s. 5-57).
26. Kubiak W., *Charakterystyka relacji kategoryalnych*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 33 (1997) 2, s. 47-63.
27. Kubiak W., *Charakterystyka relacji osobowych w ujęciu Gogacza*, „*Studia Philosophiae Christianae*”, 32 (1996) 2, s. 61-75.
28. Kubiak W., *Filozoficzne ujęcie dobra w Sumie Teologii św. Tomasza z Akwinu*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 24 (1988) 1, s. 182-193.
29. Kubiak W., *Kategorie fundamentów relacji kategoryalnych*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 35 (1998) 2, s. 39-52.
30. Kubiak W., *Klasyfikacje relacji w tomizmie konsekwentnym*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 33 (1997) 1, s. 21-40.
31. Kubiak W., *Koncepcje relacji kategoryalnej bazującej na jej identyfikacji metafizycznej*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 34 (1998) 1, s. 5-24.
32. Kubiak W., *Różnorodność i jednostkowienie relacji kategoryalnych*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 35 (1999) 1, s. 43-65.
33. Lisowski A., *Transcendentalia jako przejawy aktu istnienia bytu w metafizyce św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 2015; rec.: M. Zembrzuski, „*Rocznik Tomistyczny*” 6 (2017), s. 303-309.
34. Maryniarczyk A., *Bonum sequitur esse rei*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De bono. O dobru*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2003, s. 185-198.
35. Maryniarczyk A., *Bonum sequitur esse rei*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De bono/O dobru*, s. 185-198.
36. Maryniarczyk A., *Byt a dobro*, w: *Spór o dobro. Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondok, Lublin 2012, s. 33-52.
37. Maryniarczyk A., *Dobro bytu*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De bono. O dobru*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2003, s. 213-224.
38. Maryniarczyk A., *Pierwsze zasady wyrazem porządku racjonalnego. Interpretacja metafizycznych pierwszych zasad*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 220 (przedruk z: „*Roczniki Filozoficzne*” 35 (1992) 3-4, s. 5-29-43).

39. Maryniarczyk A., *Piękno – zagubione transcendentalne*, w: *Spór o piękno. Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, Z. Pańpuch, Lublin 2013, s. 63-82.
40. Maryniarczyk A., *Problem prawdy w filozofii realistycznej*, w: *Spór o prawdę. Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, P. Gondek, K. Stępień, Lublin 2011, s. 235-262.
41. Maryniarczyk A., Stępień K., Gondek P. (red.), *Spór o dobro*, Lublin 2012.
42. Maryniarczyk A., Stępień K., Gondek P. (red.), *Spór o prawdę*, Lublin 2011.
43. Maryniarczyk A., Stępień K., Z. Pańpuch. (red.), *Spór o piękno*, Lublin 2013.
44. Maryniarczyk A., *Transcendentalia a poznanie metafizyczne*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate. O prawdzie*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 1999, s. 167-184 (przedruk z: „Roczniki Filozoficzne” 39-38 (1991-92) 1, s. 305-22).
45. Maryniarczyk A., *Transcendentalia a poznanie metafizyczne*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 167 (przedruk z: „Roczniki Filozoficzne 39-40 (1991-92) 1, s. 305-322).
46. Maryniarczyk A., *Transcendentalia w perspektywie historycznej. Od arché do anty transcendentalistów*, „Roczniki Filozoficzne” 43 (1955) 1, s. 139-164.
47. Maryniarczyk A., *Veritas sequitur esse*, „Roczniki Filozoficzne” 48 (2000) 1, s. 79-102.
48. Milcarek P., *Od istoty do istnienia. Formowanie się metafizyki egzystencjalnej wewnątrz łacińskiej tradycji filozofii chrześcijańskiej*, Warszawa 2008.
49. Pawlikowski T., *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 2013, s. 269-270, 288; rec.: A. Andrzejuk, „Rocznik Tomistyczny” 4 (2016), s. 351-354.
50. Petrus de Bergomo, *In opera sancti Thomae Aquinatis index, seu Tabula Aurea*, Roma 1960.
51. Podbielski M., *Teoria transcendentalistów w I kwestii De veritate św. Tomasza z Akwinu*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, s. 227-242.
52. Prokop M., *Réinterprétation de l'athéisme sous l'aspect des relations personnelles*, „Journal Philosophique” 1 (1985), s. 39-46.
53. Rutkowski T., *Czy tzw. pierwsze zasady tomistycznej filozofii bytu są naprawdę pierwszymi*, „Studia Philosophiae Christianae” 3 (1967) 2, s. 215-229.
54. Stępień A. B., *Propedeutyka estetyki*, Warszawa 1975.
55. Thomae de Aquino, *In De divinis nominibus*, w: *Opera Omnia*, dostępne na: www.corpusthomisticum.org [luty 2018].
56. Thomae de Aquino, *Quaestiones disputatae de veritate*, w: *Opera Omnia*, dostępne na: www.corpusthomisticum.org [luty 2018].
57. Thomae de Aquino, *Scriptum super Sententiis*, Textum Parmae 1856, w: *Opera Omnia*, dostępne na: www.corpusthomisticum.org [luty 2018].

58. Thomae de Aquino,, *Summa Theologiae*. w: *Opera Omnia*, dostępne na: www.corpusthomaticum.org [luty 2018].
59. Tomasz z Akwinu, *De bono/O dobru*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2010.
60. Tomasz z Akwinu, *De veritate/O prawdzie*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2001.
61. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o prawdzie*, tłum. A. Aduszkiewicz, L. Kuczyński, J. Ruszczyński, t. 1-2, Kęty 1998.

Artur Andrzejuk

Filozofia bytu w tekstach Tomasza z Akwinu

Artur Andrzejuk

Filozofia bytu w tekstach Tomasza z Akwinu

Warszawa 2018

Książka została tak zbudowana, aby uwyrażniała się główna jej teza o miejscu i roli istnienia w strukturze bytu jednostkowego. Zasadniczą część merytoryczną poprzedzono obszernym omówieniem dziejów metafizyki realistycznej. Systematyczne omówienie problematyki bytu w ujęciu św. Tomasza zostało ułożone zgodnie z zamysłem, polegającym na źródłowym zaprezentowaniu jego metafizyki, ze szczególnym uwzględnieniem teorii esse jako actus essendi, dlatego ten kluczowy temat omówiony został na podstawie pierwszego traktatu filozoficznego Tomasza (*De ente et essentia*) oraz ostatniej jego pracy filozoficznej (*Komentarz do Liber de causis*). Oprócz problematyki esse w bytach złożonych z istnienia i istoty, w książce podejmuje się szeroko temat konsekwencji takiego rozumienia bytu, szczególnie w odniesieniu do pierwszej przyczyny, czyli Boga. Tematy te poprzedzono krótkim metodologicznym rozdziałem na temat relacji filozofii i teologii w myśli św. Tomasza. Opracowanie uzupełniają rozdziały poświęcone Tomaszowemu rozumieniu natury, istoty, przyrody nieożywionej, natomiast dopełnia ją rozdział na temat sporów o rozumienie istnienia pod koniec XIII wieku i w wieku XIV. Dyskusje te pokazują, że nawet ówcześni tomiści nie zrozumieli tezy Tomasza o esse jako akcie bytu i próbowali jakoś inaczej rozwiązać problem realności bytu, odwołując się przy tym do erudycji Arystotelesowskiej lub Awiceniańskiej.

Wydawnictwo von borowiecky - www.vb.com.pl

Nota o Autorach

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej oraz Sekcją Historii Filozofii. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-4070>

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca w Wyższej Szkole Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki oraz Wyższej Szkole Komunikowania, Politologii i Stosunków Międzynarodowych, a także na studiach podyplomowych Wydziału Studiów nad Rodziną UKSW. Wielokrotnie wygłaszała wykłady i referaty w Wielkiej Brytanii na zaproszenie PUNO (Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie), IPAK (Instytutu Polskiego Akcji Katolickiej), PON UJ (Polskiego Ośrodka Naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Londynie) oraz parafii polskich. Jest autorką ponad dwudziestu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007). Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4961-2580>

Marcin W. Bukala – dr hab., prof. w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN, w Zakładzie Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej. Zajmuje się historią etyki i teologii moralnej w Średniowieczu, zwłaszcza etyki gospodarczej, a także historią prawa kanonicznego i edukacji. W latach 2005-2007 prowadził badania jako stypendysta Uniwersytetu Bolońskiego, pod opieką Profesora Ovidiego Capitaniego. Jest wydawcą tekstów z filozofii i teologii polskiej XIV i XV wieku i uczestnikiem projektu «Corpus Philosophorum Polonorum». Do nowszych publikacji tego autora należą m.in.: reedycja i polski przekład traktatów etyczno-ekonomicznych Mateusza z Krakowa (Kęty, 2011) oraz monografia *Risk and Medieval «Negotium»...* (Spoleto, 2014) o pojmowaniu ryzyka gospodarczego w prawie

kanonicznym i teologii u schyłku XII i w XIII stuleciu. M. W. Bukala jest też współautorem podręcznika *Biznes, etyka, odpowiedzialność* (Warszawa, 2012).

Raymond Leo Kardynał Burke – dr prawa kanonicznego. Był arcybiskupem St. Louis, prefektem Trybunału Sygnatury Apostolskiej oraz członkiem Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. W 2014 r. podpisał (wraz z trzema innymi kardynałami) *Dubia (Wątpliwości)* wobec adhortacji posynodalnej *Amoris Laetitia*, po czym został usunięty z funkcji prefekta Trybunału Sygnatury, a mianowany patronem Suwerennego Zakonu Maltańskiego (funkcja czysto formalna i w znacznym stopniu honorowa). Pomimo tego Kard. Burke nieustępliwie broni tradycyjnej doktryny katolickiej o nierozzerwalności małżeństwa, którą – jego zdaniem – wspomniana adhortacja zdaje się podważać.

Richard Fafara – dyplom magistra i doktora filozofii zrobił na Uniwersytecie w Toronto (Kanada). Studiował również na Sorbonie w Paryżu oraz Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Jest autorem, m.in., monografii *The Malebranche Moment: Selections from the Letters of Étienne Gilson & Henri Gouhier (1920-1936)*.

Mieczysław Gogacz – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (dawnej Akademii Teologii Katolickiej). Stworzył konsekwentną odmianę tomizmu egzystencjalnego. W jego ramach broni teorii aktu istnienia i zasady niesprzeczności, tezy o odrębności i wewnętrznej jedności jednostkowych bytów oraz wynikającego z tych twierdzeń realizmu i pluralizmu bytowego. Zaproponował szereg doprecyzowań w dyscyplinach filozoficznych, takich jak filozofia bytu, antropologia filozoficzna, etyka i pedagogika. Formułował podstawy etyki zawodowej lekarza, żołnierza, funkcjonariusza Straży Granicznej; wykładał te etyki na AM, WAT i UW. Uczestniczył w debatach publicznych na temat ochrony życia, etyki zawodowej, racji stanu, polityki kulturalnej i naukowej państwa. Wykaz publikacji M.Gogacza obejmuje prawie 1000 pozycji.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0517-0781>

Curtis Hancock – jest emerytowanym profesorem filozofii. Sprawował funkcję prezesa American Maritain Association, jest współzałożycielem Gilson Society. Opublikował siedem książek, w tym *Recovering a Catholic Philosophy of Elementary Education* (Mount Pocono, Pennsylvania: Newman

House Press, 2005). Publikował również liczne artykuły i recenzje. Był aktywny w Ameryce i Europie, pisząc i wygłaszając wykłady na temat przywództwa, filozofii politycznej, etyki i filozofii religii.

Natalia Herold – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4761-9495>

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Łowiańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: „Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów”, „Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów” i „Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów”.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6635-5934>

Mikołaj Mościcki – dr, absolwent Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej na Akademii Teologii Katolickiej; (1976-78) stypendysta fundacji „Pax Christi” w Wiedniu; (1978-1980) stypendysta Rządu Francuskiego w Strasbourgu (1980) Uzyskał doktorat uniwersytecki z filozofii. Mieszka we Francji.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3999-1406>

Tomasz Pawlikowski – dr hab. , prof. Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych w Łodzi, absolwent ATK, doktor UW. Autor czterech książek o tematyce filozoficznej. Ostatnią była monografia *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo (Lublin 2013). Ponadto autor jednej książki historycznej, kilkudziesięciu artykułów naukowych, 127 haseł w „Powszechnej Encyklopedii Filozofii” i 32 w „Encyklopedii Filozofii Polskiej”, a także ponad 20 pomniejszych publikacji (hasła w „Encyklopedii

Katolickiej”, „Wielkiej Encyklopedii PWN”, recenzje).

Ewa Agnieszka Pichola – mgr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Obecnie doktorantka, kontynuuje badania w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przygotowuje rozprawę, w której analizuje dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w pismach niemieckiego fenomenologa. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a dokładnie filozoficznych podstaw koncepcji psychologicznych i antropologicznych aspektów prawdy. Publikuje, uczestniczy w konferencjach, tłumaczy w j. angielskim.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6078-7384>

Magdalena Płotka – dr hab, kierownik (p/o) Katedry Historii Filozofii Polskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Z-ca redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego. Zainteresowania naukowe skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013) oraz *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI* (Warszawa 2016). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6993-2178>

Jan Pociąg – inż., magister teologii. Napisał rozprawę doktorską w Instytucie Filozofii UJ na temat związków filozofii ks. prof. Tadeusza Wojciechowskiego z odkryciami fizyki i biologii dwudziestego wieku (2017). Autor artykułu „Piotra Semenki próba odnowy filozofii klasycznej” (RT 5(2016)). Uczestnik X Międzynarodowego Kongresu Ontologicznego w San Sebastian (2012), gdzie wygłosił referat „The Wave-Corpuscle Duality of Matter and the Nature of the Universe”. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół aktualizacji tomizmu w oparciu o współczesny obraz świata opracowany przez nauki przyrodnicze. Jest członkiem Sodalicii Świętej Jadwigi Królowej.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5698-6401>

Peter Redpath – jest rektorem Adler-Aquinas Institute; jest również dyrektorem Aquinas School of Leadership, kierownikiem studiów tomistycznych w Holy Apostles College and Seminary (USA); a także

aktywnym badaczem na Uniwersytecie Abat Oliba w Barcelonie (Hiszpania).

Krzysztof Andrzej Wojcieszek – dr hab., prof. Pedagogium Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie, gdzie kieruje Zakładem Profilaktyki Społecznej, Resocjalizacji i Pracy Socjalnej. Biolog molekularny, filozof (etyk), pedagog. Specjalizuje się w profilaktyce problemów alkoholowych, a filozoficznie w teorii rodzicielstwa, dydaktyce filozofii i analizie procesu rozpaczy. Członek konsultor Zespołu ds. Apostolstwa Trzeźwości i Osób Uzależnionych przy Konferencji Episkopatu Polski. Twórca wielu uznanych programów profilaktycznych („Noe”, „Debata”, „Korekta”, „Smak życia czyli debata o dopalaczach”, „ARS czyli jak dbać o miłość”). Autor licznych publikacji, zarówno filozoficznych, jak i zwłaszcza pedagogicznych. Ekspert wielu instytucji i zrzemień.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1047-8000>

Michał Zembruski – dr, adiunkt w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Pracę doktorską poświęcił tematyce zmysłów wewnętrznych w koncepcji św. Tomasza z Akwinu. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował monografię: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4647-479X>

